

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

Miskolc, 2008. október hó

HADAS ÉPÍTÉSZ
MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.
3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Tel/fax: +36/46/356-763
www.hadas.hu;
muterem@hadas.hu

Sárospatak Város Önkormányzata
Dr. Hörcsik Richárd polgármester
3950 Sárospatak, Kossuth út 44.
www.sarospatak.hu

1. CÍMLAP

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

HADAS ÉPÍTÉSZ

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.
3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Tel/fax: +36/46/356-763
www.hadas.hu;
muterem@hadas.hu

Sárospatak Város Önkormányzata
Dr. Hörcsik Richárd polgármester
3950 Sárospatak, Kossuth út 44.
www.sarospatak.hu

Miskolc, 2008. október hó

2. KÜLZETLAP

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

Építész:

RUDOLF MIHÁLY DLA építész
jogosultság: É/1 05-0107/08

CSERVENYÁK ESZTER építész
jogosultság: É2-05-0442/2006

KOVÁCS ÁGNES építész
jogosultság: É1-05-0394/2006

MOLNÁR KATALIN
építész

SZAMOSI ENDRE építész
jogosultság: É1-05-0320/2004

LIPTÁK ZOLTÁN
építész

BERECZKI ZOLTÁN építész
jogosultság: É2-05-0444/2007

FEHÉR JUDIT
építész

DOBOS PÉTER építész
jogosultság: É2-05-0422/2004

SZÁSZ CSABA
építész

Településtervező:

SZŐKE LÁSZLÓ építész
jogosultság: TT1-05-0118-É1/01

Kertész:

SIMON LÁSZLÓ kertészmérnök
dsz: 003184-60/2000

Kutatástörténet:

RINGER ISTVÁN régész, muzeológus
(MNM Rákóczi Múzeuma – Sárospatak)

Statika:

KALYDY ZOLTÁN szerkezettervező
jogosultság: T1/05-0932

Út, mélyépítés:

GALAJDA PÉTER úttervező
jogosultság: MK 05-0201 K2-2

Miskolc, 2008. október hó

HADAS ÉPÍTÉS

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

3. TARTALOMJEGYZÉK

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

1. Címlap

2. Külsőlap

3. Tartalomjegyzék

4. Nyilatkozat, egyeztetés, vélemény

- 4. 1. Tervezői nyilatkozat
- 4. 2. Megbízói egyeztetés (2008.06.13., 07.10., 07.24., 07.29.)
- 4. 3. Hegyalja Világörökségi Építészeti Tervtanács (2008.07.16)
- 4. 4. Opponensi vélemény (Radványi György DLA - 2008.07.16.)
- 4. 5. Emlékeztető (Lokál Patrióta Egyesület egyeztető fóruma - 2008. 09. 03.) - csatolva

5. Leírások

- 5. 0. Bevezetés Sárospatak, Várkert és környéke beépítési tervébe
- 5. 1. Építész műszaki leírás

6. Városépítészeti tervlapok

6. 1. Szerkezeti terv javaslat (programterv)	1:4000	P-1	
6. 2. Szabályozási terv javaslat (programterv)	1:1000	P-2	
6. 3. Alátámasztó munkarészek			
6. 3. 1. Építészeti alátámasztó munkarészek			
6. 3. 1. 1. Helyszínrajz, terepmetszetek		P-3	6.
3. 1. 2. Helyszínrajz, tömegvázlatok		P-4	
6. 3. 2. Közlekedési alátámasztó munkarész	1:500	P-5	
6. 3. 3. Kertész alátámasztó munkarész		P-6	

7. Beépítési tervlapok

7. 1. A vártemplom és környékének rekonstrukciója	B-1
7. 2. Polgármesteri Hivatal épülete és környezetének rekonstrukciója	B-2
7. 2. 1. Irodaépület	B-2/1
Áttekintő helyszínrajz	B-2/1-1
Helyszínrajz	B-2/1-2
Földszinti alaprajz	B-2/1-3
Pince alaprajz	B-2/1-4
I. emeleti alaprajz	B-2/1-5
II. emeleti alaprajz	B-2/1-6
Homlokzatok	B-2/1-7
Homlokzatok, metszet, látvány	B-2/1-8
Skiccek	B-2/1-9
7. 2. 2. Polgármesteri hivatal	B-2/2
Áttekintő helyszínrajz	B-2/2-1
Helyszínrajz	B-2/2-2
Földszinti alaprajz	B-2/2-3
Pince alaprajz	B-2/2-4
I. emeleti alaprajz	B-2/2-5
II. emeleti alaprajz	B-2/2-6
Metszet, homlokzati skicc	B-2/2-7
Skiccek, látvány	B-2/2-8

7. 3. Lőportorony környezetének rekonstrukciója	B-3	
7. 3. 1. Kiállítóterem	B-3/1	
Áttekintő helyszínrajz	B-3/1-1	
Helyszínrajz, alaprajzok, metszet, homlokzatok	B-3/1-2	
7. 3. 2. Társasház étteremmel	B-3/2	
Áttekintő helyszínrajz	B-3/2-1	
Helyszínrajz	B-3/2-2	
Alaprajzok	B-3/2-3	
Metszet, homlokzatok	B-3/2-4	
7. 3. 3. Társasház üzletekkel	B-3/3	
Áttekintő helyszínrajz	B-3/3-1	
Helyszínrajz	B-3/3-2	
Földszinti alaprajz	B-3/3-3	
Emeleti alaprajz	B-3/3-4	
Metszetek, homlokzatok	B-3/3-5	
7. 3. 4. Lepkeház	B-3/4	
Áttekintő helyszínrajz	B-3/4-1	
Helyszínrajz	B-3/4-2	
Alaprajzok	B-3/4-3	
Metszet, homlokzatok, látvány	B-3/4-4	
7. 4. A Sánc utca képzelt házai	B-4	
7. 4. 1. Zarándokház, képtár, szálloda	B-4/1	
Áttekintő helyszínrajz	B-4/1-1	
Helyszínrajz	B-4/1-2	
Földszinti alaprajz	B-4/1-3	
Emeleti alaprajz	B-4/1-4	
Tetőtéri alaprajz	B-4/1-5	
Homlokzatok, és metszethomlokzatok	B-4/1-6	
7. 4. 2. Lakóház fűszerbolttal	B-4/2	
Áttekintő helyszínrajz	B-4/2-1	
Helyszínrajz	B-4/2-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-4/2-3	
7. 4. 3. Lakóház és üzlet	B-4/3	
Áttekintő helyszínrajz	B-4/3-1	
Helyszínrajz	B-4/3-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-4/3-3	
7. 4. 4. Játékmúzeum	B-4/4	
Áttekintő helyszínrajz	B-4/4-1	
Helyszínrajz	B-4/4-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok, látványtervek	B-4/4-3	
7. 4. 5. Társasház és üzletek	B-4/5	
Áttekintő helyszínrajz	B-4/5-1	
Helyszínrajz	B-4/5-2	
Földszinti alaprajz és metszetek	B-4/5-3	
Emeleti alaprajz és homlokzatok	B-4/5-4	
7. 5. A Várarok utca képzelt házai	B-5	
7. 5. 1. Lakóház	B-5/1	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/1-1	
Helyszínrajz	B-5/1-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-5/1-3	
7. 5. 2. Szálloda borozóval	B-5/2	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/2-1	
Helyszínrajz	B-5/2-2	
Alaprajzok	B-5/2-3	
Metszetek, homlokzatok	B-5/2-4	
7. 5. 3. Panzió reggelizővel	B-5/3	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/3-1	
Helyszínrajz	B-5/3-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-5/3-3	
5. 4. Lakóház és üzlet	B-5/4	7.
Áttekintő helyszínrajz	B-5/4-1	

Helyszínrajz	B-5/4-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok, látványterv	B-5/4-3	
7. 5. 5. Panzió rendezvényházzal	B-5/5	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/5-1	
Helyszínrajz	B-5/5-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-5/5-3	
7. 5. 6. Kávézó	B-5/6	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/6-1	
Helyszínrajz	B-5/6-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok	B-5/6-3	7.
5. 7. Művésztelep	B-5/7	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/7-1	
Helyszínrajz	B-5/7-2	
Alaprajzok	B-5/7-3	
Metszet, homlokzatok	B-5/7-4	
7. 5. 8. Lakóház és üzlet	B-5/8	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/8-1	
Helyszínrajz	B-5/8-2	
Alaprajzok, metszetek, homlokzatok, látványterv	B-5/8-3	
7. 5. 9. Söröző	B-5/9	
Áttekintő helyszínrajz	B-5/9-1	
Helyszínrajz	B-5/9-2	
Alaprajz	B-5/9-3	
Metszetek, homlokzatok	B-5/9-4	
Homlokzatok	B-5/9-5	
7. 6. A hajóállomás tervei	B-6	
Áttekintő helyszínrajz	B-6-1	
Helyszínrajz	B-6-2	
Alaprajzok	B-6-3	
Homlokzatok	B-6-4	
Metszetek, skicc	B-6-5	

Miskolc, 2008. október hó

HADAS ÉPÍTÉS

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

4.1. TERVEZŐI NYILATKOZAT

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

Felelős tervező adatai:

Név: RUDOLF MIHÁLY
Lakcím: 3530 Miskolc, Toronyalja u. 39.
Kamarai névjegyzék száma: É/1 05-0107/08
Szakképesítése: okl. építészmérnök/vezető tervező

Szakági tervező adatai:

Név: Kalydy Zoltán
Lakcím: 3529 Miskolc, Aulich utca 32
Kamarai névjegyzék száma: T-1/05-0932
Szakképesítése: okl. szerkezettervező/vezető tervező

A tervezett építési tevékenység megnevezése:

Építési program kialakítás

Megbízó/Építtető adatai:

Név: Sárospatak Város Önkormányzata
Képviseli: Dr. Hörcsik Richárd
Cím: 3950 Sárospatak, Kossuth út 44.

Tervezett építmény helye:

Cím: Sárospatak, Várnegyed
Hrsz: ...

Tervezett építmény megnevezése, rövid leírása:

A várnegyed (Rákóczi Ferenc utca – Maraszka köz – Arad utca – Bodrog folyó (hídig) – Attila utca – Béla király tér – közterületek által határolt városrész) és a Polgármesteri Hivatal épületcsoportjának (övezethatárig) vizsgálata, programterve, beépítési terve – részlettervekkel, látványtervekkel, két területegység beépítési terve megvalósíthatósági tanulmány szinten közművekkel – költségbecslésből kimunkált költségvetéssel.

Tervezett építmény környezetet meghatározó jellemzői, védettségi minősítése:

.....

Alulírott tervező kijelentem, hogy a fenti vonatkozó tervezés során az építészeti-műszaki terveket az alábbi érdekeltekkel egyeztettem:

– Megbízó, KÖH, Városi Főépítész

Kijelentem továbbá, hogy a tervezett építészeti műszaki megoldások megfelelnek a vonatkozó jogszabályoknak, az általános érvényű és eseti előírásoknak, így különösen a környezetvédelmi előírásoknak, a statikai, az életvédelmi és az égéstermék elvezetőkre vonatkozó követelményeknek, továbbá az égéstermék-elvezetőkre vonatkozó követelmények teljesítésének módja tárgyában egyeztettem – nem egyeztettem* az érintett kéményseprő-ipari közszolgáltatóval.

A jogszabályokban meghatározottaktól eltérés engedélyezése szükséges – nem szükséges* (ha igen, az arra való utalás:.....).

A vonatkozó nemzeti szabványtól eltérő műszaki megoldás alkalmazásra került, - nem került alkalmazásra.*

(A vonatkozó nemzeti szabványtól eltérő műszaki megoldás alkalmazása esetén a szerkezet, eljárás vagy számítási módszer a szabvánnyal legalább egyenértékű, és az adott tervezési feladatra azonos módszer került alkalmazásra a hatások (terhek) és az ellenállások (teherbírás) megállapítására és az a tervezés során teljes körűen lett alkalmazva.)

Az építmény tervezésekor alkalmazott műszaki megoldás az Étv. 31. § (2) bekezdés c) - h) pontjában meghatározott (mechanikai ellenállás és stabilitás, tűzbiztonság, higiénia, egészség – és környezetvédelem, használati biztonság, zaj és rezgés elleni védelem, energiatakarékosság és hővédelem) követelményeknek megfelel, illetőleg az engedélyezés előtt a szükséges egyeztetések megtörténtek, az egyeztetés során tett kikötések, előírások a műszaki leírásban átvezetésre, illetve igazolásra kerültek.

Jogszabályban meghatározott esetekben a betervezett építési célú termékekre vonatkozó jóváhagyott műszaki specifikáció típusa: és száma:.....

Az építési, bontási tevékenységekkel érintett építmény tartalmaz – nem tartalmaz azbesztet.*

A tervezett épület megfelel az épületenergetikai követelményeknek és az ezt igazoló energetikai számítást a külön jogszabályi előírások szerint elkészítettem.

A fentiekén túl a tervezett építészeti-műszaki megoldás megfelel:

- az 1997. évi LXXVIII. törvényben,
- a 46/1997. (XII.29.) KTM rendeletben,
- a 37/2007. (XII.13.) ÖTM rendeletben,
- a 253/1997. (XII.20.) Korm. rendeletben (OTÉK),
- a 2/2002 (I.23.) BM rendeletben,
- a 7/2006. (V.24.) TNM rendeletben
- az MSZ 04-140/2-91. szabványban,
- a 9/2008. (II.22.) ÖTM rendeletben
- a tervezési területre érvényes rendezési tervben,
- a tervezési és építési munkával kapcsolatos megelőző építésügyi hatósági eljárásokban (pld. elvi építési engedélyben) foglaltaknak.

Egyben kijelentem, hogy a tervezést a településtervezési és az építészeti-műszaki tervezési, valamint az építésügyi műszaki szakértői jogosultság szabályairól szóló 104/2006. (IV.28.) Korm. rendeletben meghatározott tevékenységi körömben belül végeztem.

* A megfelelő aláhúzendő!

Miskolc, 2008. október hó

RUDOLF MIHÁLY DLA
építész, vezető tervező
jogosultság: É1-05-0107/2003

HADAS ÉPÍTÉSZ

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

4.2. MEGBÍZÓI EGYEZTETÉS**SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE
BEÉPÍTÉSI TERV**

Megbízói egyeztetések történtek (2008.05.28., 06.13., 07.10., 07.24., 07.29.) Sárospatak város hivatali helyiségében (valamint közös helyszín bejárással). A megbízói oldalt Dr. Hörcsik Richárd polgármester, Erdős Tamás városfejlesztési bizottsági elnök, Peremiczkyné Dobos Edina műszaki osztály vezető és Siklósi József főépítész képviselte. A megbízás utáni két egyeztetésen Erdős Tamás az ÉMOP-os pályázathoz szánt területek és költségvetések kimunkálását kérte irodánktól. A következő egyeztetésen a zsűrin bemutatott tablók vizsgálati és programjavaslati anyagának megvitatása történt. A polgármester Úr dícséretesnek tartotta a vizsgálatok alapján javasolt építészeti fejlesztések előterveit, s kérte a tervezőktől, hogy a terveket 2008 augusztus 20-án a vár északnyugati sarokbástyájának emeleti kiállítótermében adják közre, kiállítás formájában mutassák be. Az utolsó júliusi egyeztetésen a műszaki osztály vezetője irodánk rendelkezésére bocsátotta tervtárának vonatkozó előzmény anyagát.

Az emlékeztetőt összeállította Rudolf Mihály DLA

2008-08-01

4.3.

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI ÉPÍTÉSZ KAMARA

3529 Miskolc, Görgey Artúr u. 32.

Levelezési cím: 3525 Miskolc, Szentpáli u. 7., Tel/fax: 46/340-922, 508-480; e-mail: bazek@t-online.hu

Ikt.sz.: V021/K /2008.

- A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Építész Kamara
 - Világörökségi Tervtanács
- 11 /2008. sz. állásfoglalása**
(a 2008. július 16-i bemutatáskor készült jegyzőkönyv alapján)
- Sárospatak, Várnegyed rendezése - rehabilitációja
 - (vizsgálat és program-vázlat)
- **Felelős tervező: Rudolf Mihály DLA**

A Tervtanács a vizsgálatot és programot konzultatív jelleggel tárgyalta. A bemutatott tervjavaslatra vonatkozóan a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Építész Kamara Világörökségi Tervtanácsa az alábbi állásfoglalást alakította ki:

Megállapítja, hogy

- a Városi Önkormányzat a Várkert rendezését egy program-tervvel kívánja összefogni, és javaslatot vár a műemléki védelem alatt álló értékes terület továbbfejlesztésére, rendezésére.
- Úgy a megbízó Városi Önkormányzat, mind a tervezők a legfontosabb helyekre igyekeztek koncentrálni.
- A tervezők a tervezési megbízáson túl keresik a megoldást egyebek mellett a Bodrog hídtól való bevezető út kialakítására, a polgármesteri Hivatal bővítésére, és a parkolók rendjének kialakítására. Gondot jelent, hogy jelenleg nincs szerves kapcsolat a Város és a Várnegyed között.
- Korabeli térképek felhasználásával 10 beavatkozási területet jelöltek ki a vizsgálat készítése során, melyre beépítési javaslat készül. A vizsgálatához 3 dimenziós ábrázolásmóddal mutatták be a területet, mely jól szemlélteti a meglévőségeket és a tervezett beavatkozások helyét. A gondosan elkészített vizsgálat az építészettörténeti kutatáson túl kiterjedt a meglévő művészeti értékek feltérképezésére.
- A korábbi bástyák középutas szerkezetében egy másodlagos bejárat kialakítására adnak javaslatot, mely a gyalogos zónához új megközelítést biztosít.
- Javaslat készült a templom körbejárhatóságára, melynek során a középkori tornyot tetővel látnák el, illetve az üvegtéglából készült kaput tölgyfa szerkezetűre cserélnék.
- A Bodrog folyóhoz tervezett kikötő városi tulajdonban lévő területre kerülne, a kőfal mellett D-DNy-i irányban nyugodt vonalvezetésű, egyszerű épületben, vízbástyával, parkoló kialakítással. Az épület fogadórésze követni tudja az áradások idején a vízszint emelkedését.

A tervezői ismertetést követően, a kérdésekre és az észrevételekre adott kiegészítések alapján az alábbi tervtanácsi állásfoglalás alakult ki:

- A nagyon alapos vizsgálati munka elismerése mellett fontos látni az alapvető összefüggéseket, melyhez a tervezési terület kibővítésre szorult, de az érdemes és lényeges összefüggések főként a tervezési területen belül keresendők.
- A Tervtanács fontosnak tartja a várfalak, sáncok szabadon hagyását.
- Foglalkozni kellene a már meglévő Vörös-torony megvilágításán túl a várfal megvilágításával is.
- Helyére kell tenni a város és a Bodrog-part kapcsolatát. A vízpartot össze kell kötni a sétánnyal. Jelenleg nem megoldott a szabadtéri színpad és a parkolók közötti gyalogos forgalom, rendezendő a hídfő és a lejárati. Végig meg kell tervezni a várfal alatti Bodrog-part szakaszát.
- A kikötő végleges helyét tovább kell vizsgálni. A kikötő megközelítése gépkocsival és autóbuszokkal történik, ezért kedvezőbb lenne a túlsó parton keresni a helyét. A várról a legjobb panoráma is a kis-pataki oldalról élvezhető, így vizsgálni kellene itt egy sétaút kialakítását.
- A Tervtanács javasolja a tervezési terület kiterjesztését a Bodrog túlsó partszakaszára, de kerüljön be a Rákóczi utca és a polgármesteri hivatal épülete, és a D-i várfal területe is.

Indokolt, hogy a terv egy későbbi tervezési fázisban is kerüljön bemutatásra, és a tervezési terület jelentős építészeti kulturális értékére való tekintettel a Világörökségi Tervtanács ülését Sárospatakon is elképzelhetőnek tartja.

Fentiek alapján a Tervtanács a bemutatott tervet az állásfoglalásban foglaltak figyelembe vételével **továbbtervezésre alkalmasnak tartja**.

Miskolc, 2008.07.22.

Olajos Csaba

a tervtanács elnöke

Felhívja az érintett figyelmét, hogy

- „az épített környezet alakításáról és védelméről” szóló, módosított 1997.évi LXXVIII. Törvény 53/c.§ /3/,/4/ szerint az építésügyi hatóság a döntés meghozatalánál az állásfoglalást (szakmai véleményt) bizonyítási eszközként veszi figyelembe és az engedély megadását annak alapján feltételekhez kötheti, illetve megtagadhatja.

Kapják:

1. Dr. Bihari Zoltán – 4032 Debrecen, Böszörményi u.138.
2. Bodonyi Csaba DLA – 3525 Miskolc, Szentpáli u. 7.
3. Iván Zoltán - 3530 Miskolc, Perczel M. u. 43/B.
4. János Ágnes – 3530 Miskolc, Rákóczi u. 11.
5. Kovács Ágnes – 3950 Sárospatak, Erdélyi u. 17.
6. Olajos Csaba – 3525 Miskolc, Feszty Á. U. 3.
7. Siklósi József – 1116 Budapest, Mohai u. 20.
8. Sugár Péter – 1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 4.
9. Radványi György – 1024 Budapest, Nyúl u. 7.
10. Salamin Ferenc – 1024 Budapest, Margit krt. 5/A
11. Irrattár

HADAS ÉPÍTÉSZ

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

4.4. OPPONENSI VÉLEMÉNY **(RADVÁNYI GYÖRGY)**

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE **BEÉPÍTÉSI TERV**

Észrevételek, javaslatok a Várnegyed – Várkerület rendezési-rehabilitációs tervéhez
(vázlat)

Opponencia

- nagyon jó gondolat, értékes kezdeményezés, hogy a felkészülési, vizsgálati időszakban kerül a tervtanács elé a tervezési program
 - feladat-, programdiszkusszió
 - ezért nem opponencia - észrevételek, javaslatok a helyről, a feladat felvetette kérdésekről
- remek a tanulmány, programterv indítása az 1785-ből való térkép és a jelenlegi egymásra vetítésével! – szerencsés, hogy erről az alapról épülnek fel a vizsgálati munkarészek
 - a két térkép eltérései, a gondos illesztés ellenére a korábbi térkép szögmérési és rögzítési hibáiból adódnak, érdemes lesz a régi térkép igazításával átdolgozni az összeillesztett tervlapot
 - telekosztások - egykori és mai beépítések összehasonlítása, elemzése – tanulságos
 - segítség a változatlant kívánó elemek megjelölésében, a helyes hangsúlyok megtalálásában

Rendezés – rehabilitáció

- a tervezési terület határa
 - az első és legfontosabb kérdés
 - szűkíthető-e csupán a Várkerületre
 - együtt kell vizsgálni a városközpont rendeltetési területeivel
 - a Bodrog-parttal - *Franz Jaschke festménye a szabályozatlan Bodrog átkelője felől*
- a látványt tekintve a legpompásabb kép Kis-Patakról nyílik
 - a vár a látogatók számára a legtöbb esetben a múzeumot, a Vörös-tornyot jelenti – komplex képet kell adni
 - látványelemek és az oda-, rávezetés útjainak viszonya
 - Bodrog-parti sétány a Kis-Pataki oldalon is
- várfalak, várak, sáncok kitisztítása
 - történelmi adottságok meghatározó szerepe
 - kritikusan a nyugati falattörésről – a várak felett elképzelt új hídról
 - félő, hogy egy új „kapu” átrendezi, spekulatív célok szolgálatába állítja a történelmi úton feltárva alapvetően hitelesebb kereteket
 - *budai példa, a vár működképes, a forgalmat pedig kezelni lehet*
 - a várfalakra tapadó későbbi beépítések feldolgozása – történelmi értékek szerinti kezelése-megtartásra javasolható elemek, rendeltetések
 - pl. a fürdő épület
 - *pécsi példa - a püspökvár falaira tapadt városrész „lehántása”*
- megközelítési, parkolás kérdések
 - a várkerület parkolási rendje koncepcionális kérdés - összefügg a város legalapvetőbb idegenforgalmi feladataival

- szgk, autóbuszok, kerékpárok
- egyesített felületű járda, útfelület a váron belül
- megközelítési útvonalak – gyalogos és célforgalmi közlekedés
- vízi út – kikötő helye, közforgalmú parkolók létesítése, a fogadó látvány kiemelése
 - nem csak a kishajó forgalom, de a vízitúrázók hajóinak kikötése, tárolása a látogatás idejére
- zöldterületi munkarész
 - hangsúlyos feladatrészt – kiemelt, külön zöldfelületi tervezést, kezelést érdemel
 - fontos előzmény a múzeum megbízásából vagy kérésére Török Péter munkássága
- beépítési esettanulmányok – a vizsgálatok hitelesítését szolgáló programtervek 1 – 10 helyszínre
 - Vártemplom déli oldala – a kerek templom újra értelmezése, a tér – a Szent Erzsébet sétány térburkolatok
 - zarándokpihenő a várfal északi oldalán
 - nyugati várfal kibontása a várárok, a sánc mentén
 - Bodrog-parti kikötő a Vörös-torony alatti területen
 - víziszínpad és környéke
 - vízlejáró és várkert - Bodrog kapcsolat
 - Retel utca és lépcső
 - hídfő
 - Polgármesteri Hivatal bővítése
 - ügyfélforgalmi épület

Végül

- végül mégis egy - két opponensi megjegyzés
 - sokkal szerencsésebb lett volna, ha az elsőnek a hídfő-és környéke részletesebb feldolgozására látunk javaslatot
 - a hajóállomás helyét, épp a vizsgálati munkarész tanulságai alapján tovább-gondolásra javasolom, kialakítását a drámaian szélsőséges határok közötti vízszint-ingadozáshoz jobban alkalmazkodó műszaki megoldással, a történelmi környezetre tekintettel határozottabban a ma eszköztárának jegyében fogant építészettel
 - zavaró és semmiképp nem támogatható a várfal északi oldalán elképzelt zarándok pihenő / parkoló elhelyezése a park helyén / rovására
- köszönet a felkérésért
 - segített újra felfedezni Sárospatakot, meglátni, elmélyedni a közzétett anyagokban – légifelvételek, épületismertető, nagyszerű tanulmányok, Sárospatak mai arculatának kialakításában jeles munkásságról szóló írások
 - gazdag előzmények feltárása is segíteni fogja a programalkotókat
- este Patakon - hangulatkép - egy várkerületi, várkerti sétáról
 - hangulat ott van, ahol az élet az esti órákban is folytatódik, finom illatok terjengnek a kis olasz étterem teraszának ponyvája alól, csalogat a várbástya kávézója, egy gyros-os terasza, a Teaház – a Rákóczi utcai kis étterem
 - a Szent Erzsébet Ház elé érkező köz kieselő, alig járható, hangsúlytalan
 - a Szent Erzsébet bazilika távolból szép, közelről élvezhetetlen világítása, körülötte gyűrt aszfalt járda, megannyi botladozásra alkalmas síkváltással
 - a várkert sétányai részben kivilágítatlanok – rengeteg fantasztikusan értékes látványelem
 - csak botorkálva járható a Bodrog-part
 - a múzeum, a Vörös-torony homlokzatainak kiemelése az esti órákban is azt a téves képet erősíti, ez a sárospataki vár

Jó munkát, sok sikert kívánok!

Budapest, 2008. július 16.

Összeállította:

Radványi György DLA

HADAS ÉPÍTÉSZ

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

5.0. BEVEZETÉS SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE **ÁTDOLGOZOTT PROGRAMTERVÉBE**

1. Előzetes adatok

Felelős tervező adatai:

Név: RUDOLF MIHÁLY
Lakcím: 3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Kamarai névjegyzék száma: É/1-05-0107/08
Szakképesítése: okl. építészmérnök/vezető tervező

Szakági tervező adatai:

Név: SZŐKE LÁSZLÓ építész
Lakcím: 3531 Miskolc, Győri kapu 48/A.
Kamarai névjegyzék száma: TT1-05-0118-É1/01
Szakképesítése: okl. építészmérnök/vezető tervező

A tervezett építési tevékenység megnevezése:

Építési program kialakítás

Megbízó/Építtető adatai:

Név: Sárospatak Város Önkormányzata
Képviseli: Dr. Hörcsik Richárd
Cím: 3950 Sárospatak, Kossuth út 44.

Tervezett építmény helye:

Cím: Sárospatak, Várnegyed
Hrsz: ...

2. Tervi előzmények

2.1 Északterv, Z-Terv Kft.

Az Északterv 1985-ben Részletes Rendezési Tervet készített Sárospatak város teljes területére. Az akkori településtervező (Horváth Éva építész) később (a Z-Terv Kft. keretein belül) tervi felülvizsgálatot, majd új szabályozási tervi munkarészeket készített a '90-es években, majd 2003-ban. A '85-ös terv már jelezte, hogy a várnegyed külön vizsgálatot és műemléki rekonstrukciós tervet igényel. (Ezt Arnóth Ádám építész, B-A-Z Megyei műemléki felügyelő – az OMF részéről – elő is írta, majd javasolta egyetemisták (felmérés) és a Váti műemléki irodájának (tanilmányterv) közreműködését.)

2.2 BME felmérési tábor

A Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti tanszéke Dr. Hajnóczy Gyula professzor vezetésével, 1986- ban nyári felmérőtábort vezetett Sárospatak belvárosába. A tábor keretei közt manuálék készültek, majd összerajzolt „városi vezérszint” felvétel nemesedett. A felméréseket a B-A-Z megyei hivatal (Olajos Csaba megyei főépítész) rendelte meg.

2.3 VÁTI- Műemléki Iroda (lásd.: 6.8.1-7.)

A Váti 1989 júniusában „Sárospatak – Várnegyed Műemléki Rekonstrukciós Terve” - címmel, 7357 törzsszámmal, vizsgálati és javaslati tervlapokból és leírásokból álló dokumentációt bocsátott ki. Az építészet M. Anda Judit, a kertterveket Török Péter jegyezte. A történeti munkarészeknél a pincék bejárásánál a munkában rész vett Dankó Katalin régész.

Török Péter kert és tájépítész további részletes kertrendezési és növénykiültetési terveket készített a '80-as évek végén a VÁTI-n belül, s átfogó rekonstrukciós tervet – már saját irodájában – a '90-es években. Ez utóbbi tervet a MNM Rákóczi Múzeuma (Dankó Katalin ig.) rendelte meg. (ld.: 6.8.8)

3 Jelen tervező kiválasztása:

A Hadas Építész irodát Sárospatak Város Önkormányzata 2008. májusában bízta meg a Várkerület rendezési terveinek elkészítésével. Irodánk 2002-ben engedélyes tervet készített a Szent Erzsébet Ház kialakítására (volt Általános iskola a Vártemplom mellett), majd tervezői művezetéssel tevékenyen részt vett annak 2005-7 évi kivitelezésekor. A homlokzat művészi munkáinak elkészülte kapcsán, valamint a 2004 datálású „Diósgyőri Vár és környékének rendezése” pályázatának ismertsége miatt került irodánk – jelen rendezési tervnél - az ajánlattevők körébe. A többi felkért ajánlattevő klasszikus rendezési tervre (vizsgálat – program – szabályozás) adott tervezői ajánlatot, míg irodánk – Kovács Ágnes Sárospatakon élő építész, vezető tervező bevonásával – részletes beépítési tervek elkészítését is javasolta/vállalta.

4 Tervezői feladat:

A szerződés szerinti vizsgálatot (programelőzetessel) irodánk 2008 augusztusában leszállította, majd szeptemberben programtervet dokumentáltunk. Elképzelhető, hogy a program alapján a Megbízó (más rendezési szelvényekkel együtt, más tervezőirodával – Z-Terv) kidolgoztatja a szabályozási terv felülvizsgálatát, de az is lehet, hogy – a vonatkozó zsűriaajánlások szerint irodánk viszi végig a szabályozási terv kidolgozását. A mostani tervfázis: beépítési terv. Irodánk 10 megjelölt helyszínrre beépítési tervet készített. A 10 helyszín a következő: 1.) Szent Erzsébet sétány rekonstrukciója, 2.) Zarándok pihenő (a templom északi oldalánál), 3.) A Szent Erzsébet Ház kertjének beépítési terve, 4.) vízrejárók elemzése, 5.) vízszínpad és környékének fejlesztési terve, 6.) folyóparti kikötő, 7.) Rákóczi pince és környékének beép. terve, 8.) nyugati oldali külső várfal kiszabadításának terve 9.) Béla király tér és környékének rendezése, 10.) Polgármesteri Hivatal tömbjének fejlesztése. Ezen beépítési tervek vázlatai már a programterv alátámasztó munkarészeiben és a 2008. októberi programtervben is benne voltak, de konkrét kidolgozásuk a különböző zsűrik és egyeztetések után a mostani tervfázis része.

5 Egyeztetések, zsűri, kiállítás

A terv készítése közben több egyeztetés történt a Város polgármesterével, a Városfejlesztési Bizottság elnökével és Sárospatak főépítészével. Az egyeztetések során a tervezői feladat kismértékben módosult, bővült. ÉMOP-os pályázat miatt a feladat utolsó munkarészeinek előrevetítése is megtörtént. (az egyeztetéseket lásd: 4.2)

Szakmai zsűri:

1.) Hegyaljai Világörökségi Tervtanács – (lásd: 4.3.) tárgyalta a programelőzetest – 2008. július 16-án.

A tervtanácsra az elnök opponenciát is előírt (lásd: 4.4.)

2.) Országos Főépítési Tervtanács tárgyalta – 2008.11.18-án (lásd: 4.5. – állásfoglalás) a tervet

3.) A zsűri után, de az állásfoglalás kiadása előtt két írásos anyag („Észrevételek a sárospataki várkert és környezete szabályozási/beépítési tervéhez” – nov. 24 – Albert Ágnes építész, KÖH településrendezési szakreferens (lásd: 4.6.) illetve „Megjegyzések Sárospatak várnegyedének szabályozási/beépítési tervéhez” – nov. 24. - Arnóth Ádám építész, KÖH Tervtanács elnöke)

4.) Hegyaljai Világörökségi Tervtanács helyszíneléssel egybekötött kihelyezett ülést tartott Sárospatakon 2008. nov. 26-án. (lásd: 4.7.)

Sárospatak Város ünnepére (2008.augusztus 20. – 40 éve újra városi rangú a település) Dr. Hörcsik Richárd polgármester felkérte irodánkat a Hadas Építész Kft-t, hogy az Újbástya kiállítótermében mutassa be tárgyi vizsgálatait és fejlesztési javaslatait. A kiállítást Dr. Mezős Tamás a KÖH elnöke nyitotta meg, köszöntőt mondott Dr. Hörcsik Richárd polgármester és Siklósi József városi főépítész. Az eseményt követően kerekasztal beszélgetést vezetett Kuklay Antal körömi plébános, művészettörténész, gyűjteményigazgató a fejlesztések kérdéskörében.

A Sárospataki Lokálpatrióta Egyesület 2008. szeptember 3-án tárlatvezetést majd előadást kért irodánktól. A vetített képes előadás után beszélgetés, vita alakult ki a várkerület és környékének fejlesztésével kapcsolatosan. A fórumon a KÖH (Albert Ágnes városépítész, János Ágnes építész, felügyelő, Paszternák István régész, igazgató) és a MNM Rákóczi Múzeuma (dr. Dankó Katalin igazgató) is képviseltette magát.

Sárospatak Város helyet kapott Lipcse városában 2008. őszén megrendezett Nemzetközi Műemlékvédelmi kiállításon a magyar pavilonban. A várost bemutató fotóanyag mellett irodánk 3 tablón mutathatta be a Várkörnyék fejlesztési munkáinak kivonatolt németre fordított anyagát. Tablóink külön dicséretben részesültek.

6 Megjegyzés: Városépítészeti műszaki leírást és kertészeti műleírást lásd programtervénél.

Miskolc, 2008. október hó

RUDOLF MIHÁLY DLA
építész, vezető tervező
jogosultság: É/1-05-0107/08

HADAS ÉPÍTÉSZ

MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.

3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.

Tel/fax: +36/46/356-763

www.hadas.hu; muterem@hadas.hu

5.1. ÉPÍTÉSZ MŰLEÍRÁS

SÁROSPATAK, VÁRKERT ÉS KÖRNYÉKE BEÉPÍTÉSI TERV

1. Előzetes adatok

Felelős tervező adatai:

Név: RUDOLF MIHÁLY
Lakcím: 3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Kamarai névjegyzék száma: É/1-05-0107/08
Szakképesítése: okl. építészmérnök/vezető tervező

Szakági tervező adatai:

Név: SZŐKE LÁSZLÓ építész
Lakcím: 3531 Miskolc, Győri kapu 48/A.
Kamarai névjegyzék száma: TT1-05-0118-É1/01
Szakképesítése: okl. építészmérnök/vezető tervező

A tervezett építési tevékenység megnevezése:

Építési program kialakítás

Megbízó/Építtető adatai:

Név: Sárospatak Város Önkormányzata
Képviseli: Dr. Hörcsik Richárd
Cím: 3950 Sárospatak, Kossuth út 44.

Tervezett építmény helye:

Cím: Sárospatak, Várnegyed
Hrsz: ...

2. Az építészeti tervek beágyazottsága

2.1. Vizsgálatok

A tervezés megkezdése előtt sokféle vizsgálat elvégzésére volt szükség. Az egyik legfontosabb alapoató vizsgálat egy történeti (és kutatástörténeti) összefoglalás – Ringer István muzeológus, régész munkája volt (lásd: Vizsgálati tervdokumentáció). Ehhez kapcsolhatóak az alábbi vizsgálatok:

- térképi ábrázolások vizsgálatai
- művészi ábrázolások vizsgálatai

További városépítészeti és építészeti vizsgálatokat jelentettek a:

- tér- és tömegvizsgálatok
- városszerkezeti vizsgálatok
- telek és tömbvizsgálatok
- tulajdonosi vizsgálatok
- morfológiai vizsgálatok
- légifotó vizsgálatok (kvázi morfológiai vizsgálat)
- ortofotó vizsgálat
- tulajdonosi vizsgálatok
- utcaképek vizsgálatai (fotósorozatok)

- közterületi művészeti alkotások vizsgálatai
- zöldterületi vizsgálatok

2.2. Városépítészeti megfontolások – lásd: programterv.

2.3. Közlekedés – úthálózat

Területünkön elsődleges a városi közúti közlekedés vizsgálata, fejlesztésének javaslata. A város életében meghatározó szerepet tölt be a Bodrog folyó – mint élővíz folyás és mint közlekedési lehetőség. Megjegyezzük, hogy Sárospatak közlekedésvizsgálatánál nem elhanyagolható – bár kis jelentőségűnek mondható a légiközlekedés (sport, mezőgazdasági).

2.3.1. Fő közlekedési utak

Sárospatak közlekedése a középkortól (és még előbb is) kezdve a Bodrog folyó jobb partjának észak-déli útvonalvezetése és az erre merőleges (korábban gázlóval, később) híddal a Bodrog-közbe vezető úttal jellemezhető. Ez egy tipikus „T” csomópont. A középkorban a „T” észak-déli lánca a Kossuth utca – Szt. Erzsébet sétány – Szt. József utca vonala volt. Az újkorban ez eggyel nyugatabbra tevődött át – a Rákóczi utcára. A XX. Század közepén megépült a 37-es főközlekedési út (Miskolc-Sátoraljaújhely), ami nyugatról elkerüli Patakot, de igazi szerepe ugyancsak a „T” észak-déli vonala. A korai gázló a mai híd helyén volt (lásd: régi térképi és művészi ábrázolások).

Tervünk a Rákóczi utca – Erdélyi utca – Szabadság tér csomópontot meghagyva, s az Attila utca és a híd helyzetét ismerve főút korrekciót javasol. A polgármesteri hivatal épületétől délre fekvő földszintes ház bontási tervvel rendelkezik. Tervünk a hídról az Attila utcán át egyenesen, majd kis balkanyarral vezeti fel a korrigált út vonalát a Rákóczi utcai csomópontig. Ez az útszakasz kétirányú forgalmat bonyolít le. (A mai forgalomvezetés a lehető legrosszabb. Mindennaposnak mondható a közúti balesetek lehetősége, a két egymást követő merőleges kanyarulat miatt. Korábban engedélyes terv készült a problémát megoldandó, de délebbi nyomvonallal. Ez a terv a műemléki hatóságnál az északkeleti sarokbástya helyzete miatt, a vízügyi hatóságnál a jobb parti hídfő töltés növelésének ténye miatt nem ment át.) Az új útvonal vezetése esetén a régi nyomvonal parkolóhelyé alakul át, amire nagy szükség van a hétköznapi hivatali (a PH ügyfélforgalmi irodája tervjavaslatunk szerint az ÁNTSZ – Műszaki Osztály tömbjébe kerül) és a hétfégi turista- ill. zárandokhasználat miatt. Javaslatainkat a közlekedési tervlap mutatja (lásd: P-11).

2.3.2. Lakóutcák, sétányok

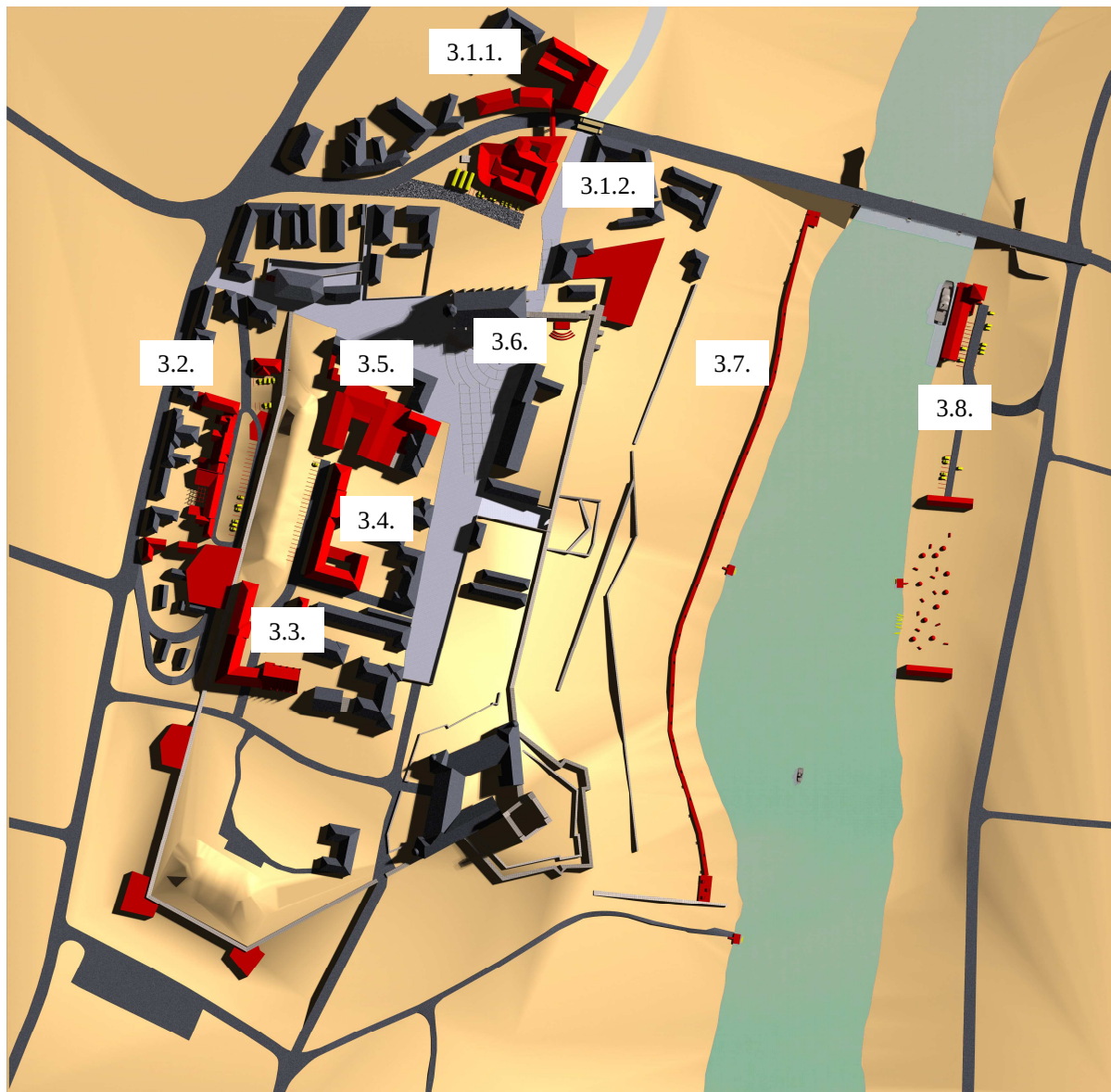
Tervünk korlátozott forgalmat javasol a Szt. Erzsébet sétányra. Az Újbástya vonalában (számítógépes távvezérlésű) bolyasüllyesztéssel csak a célforgalom közelíti meg a vár területét.

Ez előtt a pont előtt tervünk „Várak utca” nyitást javasol. A javasolt utca levezető csonkja az északi oldalon már megvan, úgy mint a K(r)uczik-gödörbe lejáró íves déli társa. Ezek összekötése alkalmat adhat az új utca keleti oldalán lévő várfal rekonstrukciójára és a nyugati oldali telekvégék építési helyé való kialakítására.

Tervünk javaslatot tesz a nyugati várfal feletti sánc mellett vezetett ún. „Sánc utca” kialakítására. Ez az utca beköthető a Szt. Erzsébet sétány két pontján (a Vízikapuval szemben és a Lőportorony vonalánál). A múzeummal történő sikeres egyeztetés esetén a Sánc utca kiköthető a várkert sétányára és azon keresztül a Rákóczi utcára.

2.4. Kertészet, zöldterületrendezés – lásd: 5.2.

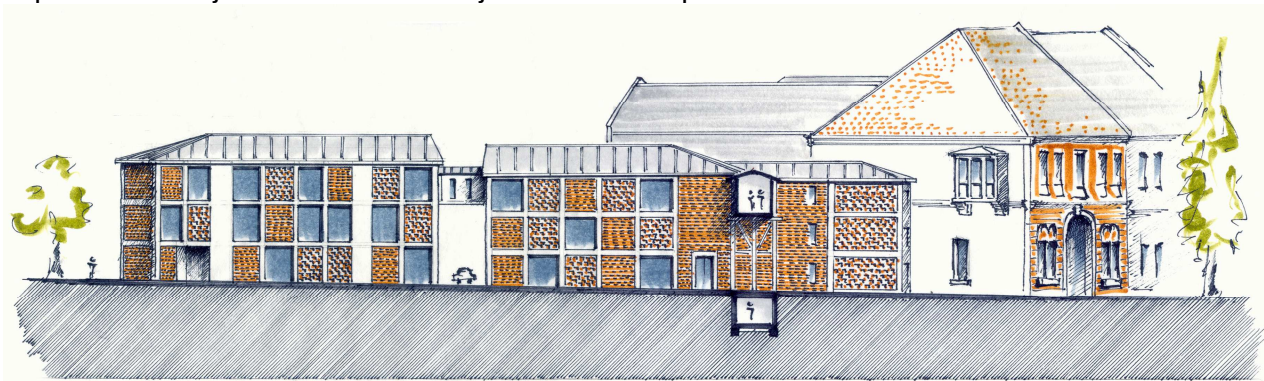
3. Építészeti nívumok

3.1. Polgármesteri Hivatal és környéke

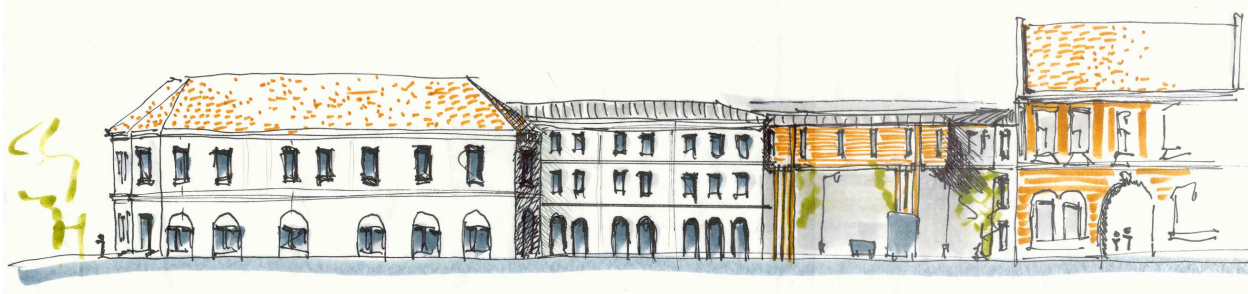
3.1.1. PH északi odali épületek

Javaslatunk szerint a PH épülettömbje kiegészül egy – az új forgalmi utat követő – irodaházzal. Ez az irodaház alápincézett F+2 emeletes 2 egységből álló oldalfolyosós épület. A pincéjében (és a térszíni parkoló alatti mélygarázsban) oldódik meg a hivatal dolgozóinak parkolása. Az oldalfolyosó a forgalmi út felé néz, így az leszúri a zajterhelést. Az irodák kedvező északi tájolásúak. Az új irodablokk a keleti oldalon vertikális közlekedővel rendelkezik és itt csatlakozik a PH meglévő épülettömegéhez. Az új út alatt alagútban (és az út felett a 2. emeleti szinten hídon) kapcsolódik a fejlesztett hivatal tömbje a déli oldali épületekhez.

3.1.2. PH déli oldali épületek

Tervünk az ÁNTSZ és a Műszaki Osztály épületét földszintesen, oromfalasan hagyva, a tőle keletre eső „U” alakú épületet emelettel fejlesztve a tömböt udvari felülvilágított ügyfélforgalmi térrel látja el és észak-keleti P+F+2 épülettömbbel bővíti azt. Ebbe az épületcsoportba tagozódik be minden olyan hivatali osztály és egység, ami ügyfélforgalommal bír. Az ügyfelek a déli oldali parkoló melletti főbejárat felől közelítik meg az épületet, míg a hivatal dolgozói a 3.1.1-ben már leírt folyosókon (föld alatt és híd-szerűen) a PH északi épületcsoportja felől.

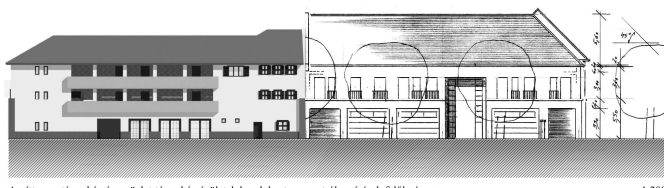
3.2. Várárok utca

A Várkerülethez a Rákóczi utca felől bevezető út jobb oldalán a pinceétterem előtt út vezet le két lakóházhoz. Tervünk ezt a zsákutca szakaszt tovább vezeti a Kuczik-gödör meglévő (és kézműves házakká átépítendő) épületei felé. A Kuczik-gödörbe vezető utat összeköti az új Várárok utcával. Javaslatunk szerint a külső vár nyugati várfala és az Oroszlán-bástya régészeti kutatása után azok rekonstrukciója történik meg. Az új utca nyugati oldalára tervünk 8 új házat javasol építeni egymás mellé zárt sorúan F+1+TT ill. F+2 épületekkel, 9 méteres maximált építménymagassággal. A keleti oldalon csak egy építési hely kijelölése történt a meglévő lakóház bővített telkén 6 m-es építménymagassággal.

3.3. Sándor utca – déli szakasz

Tervünk az Erzsébet sétányról a Lőportorony északi oldalán, majd attól keletre az Oroszlán-bástya előtti Sándorig két közzel javasolja megközelíteni a Sándor utcát, aminek déli kikötése a Várkert sétányán keresztül a Rákóczi utcáig értelmezhető. Tervünk a Lőportornyot kibontja, s attól északra egy hasonló tömegű pontszerű épületet javasol megépíteni a fejlesztendő épületsáv vonalára. A nyugati oldalra javasolt két ház közül a Sándort megközelítő épület földszintjére éttermet és kávézót, emeleteire lakásokat terveztünk. A Várkert felőli „L” alakú dufartos épület a földszinten üzleteket, az emeleten és a beépíthető tetőbe lakásokat, műteremlakásokat javasol. A Farkas Ferenc Zeneiskola felé lepkeház (botanikus kert, terrárium) építését irányoztuk elő.

Az étterem-társasház és az üzlet-társasház épületek homlokzata nyugatról a várárok felől nézve

1:200

Az üzlet-társasház épülete és a Lepkeház utcai homlokzata délről a Várkert felől nézve

1:200

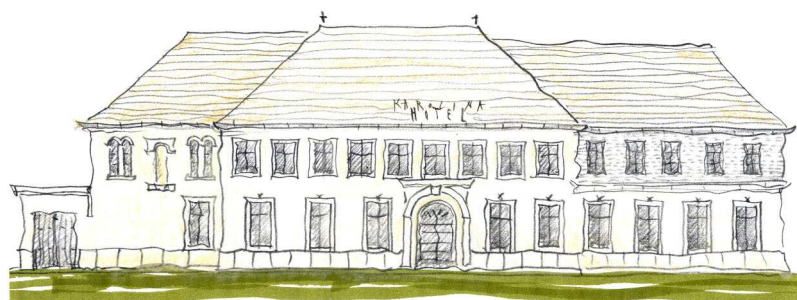
3.4. SÁNC utca – északi szakasz

A SÁNC utca északi szakaszának keleti oldalára 4 db házat javasolunk építeni F+1 kialakítással, földszinten üzletekkel, emeleten lakásokkal. Ezekkel szemben az utca másik oldalán a SÁNC közterületi hasznosítású.

3.5. Szálloda és zárandokház

A volt óvoda épületét – szálloda funkcióra - tervünk nyugati irányban bővíti két új szárnyval. Ezekbe az új szárnyakba kisméretű szobaegységeket, a 100 éves épületbe éttermet, klubot, apartmanokat javasol kialakítani rajzsorozatunk. Az új szállodától északra, a képtár épületét és funkcióját tiszteletben tartva – attól nyugatra zárandokház kialakítását határozta el a város és a házati kezelő, üzemeltető zeneiskola. Kiss József építész tervei szerint már részben megvalósult a zárandokház földszinti funkciósora (a zeneiskola földszinti nagytermével) és megvalósulás előtt áll a tetőtéri szobaegységsor kialakítása. Tervünk javasolja az udvar déli udvarán (szálloda leendő új szárnyainak tűzfalát takaró további kétszintes zárandokház épületegység kialakítását.

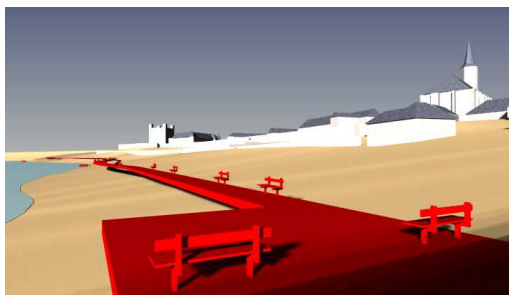

3.6. Vártemplom, Rotunda és Szt. Erzsébet Ház kertje

Az Árpád-házi időkben a körtemplom jelentette a „hely” középpontját. Tervünk a Rotunda rekonstrukciójára tesz javaslatot. Tavaly (2007. pünkösdjén) „bazilika minor” rangot kapott a vártemplom, ami egyben ereklyeőrző hely is. Javaslatunk szerint a szakrális teret, helyet építészeti szempontból is magasabb minőségben kell kezelni.

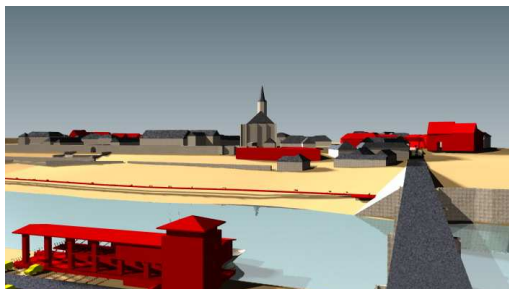
A Szt. Erzsébet Ház kertje zárandokváró, pihenő, rózsalugas, kőtar funkciókat kell, hogy befogadjon. Az északi gyilkjárós fal restaurálása is feladat.

3.7. Bodrog, jobbparti sétány és környéke

Pár évvel ezelőtt a Szt. Erzsébet Ház alatt a várfal tövében a Bodrog felé szabadtéri színpadot és nézőteret épített a város. Ennek kiszolgálására a híd felé vizesblokk és öltözőépület került kialakításra. Tervünk javasolja a térség további fejlesztését. Javasolja a Retel-lépcső kialakítását. Az itteni fejlesztéseket meg kell, hogy előzze egy régészeti felvétel, ami az észak-keleti sarokbástyát kell, hogy kutassa. Ettől a térségtől lefelé az ártérben javaslunk kialakítani további gyalogossétányt.

3.8. Bodrog, bal parti sétány és környéke

Tervünk a hídfő felé húzva javasolja kialakítani az új személyforgalmi hajókikötőt. (Fent buszparkolók, lent személygépkocsiparkolók, teraszok, jegypénztár, vizesblokk, stb.) Déli irányban ettől kemping kiépítését szorgalmazzuk.

4. A beépítési terv házankénti kifejtése: A Várarok utca, Sánc utca északi szakasz, és a Sánc utca déli szakasz épületeiről külön füzetek készülnek jelen dokumentációban, melyek külön-külön műleírásokat tartalmaznak az adott épületekről. Ezek a műleírások kiegészítik jelen leírásunkat.

Miskolc, 2008. október hó

RUDOLF MIHÁLY DLA
építész, vezető tervező
jogosultság: É/1-05-0107/08

Sárospatak – Várkerület és környéke Beépítési terv 2008-2009.

1. Megbízás:

Munkánk - vizsgálat, program, beépítési terv - egy készülő szabályozási terv alapjául szolgál. Alátámasztó munkarészként kezelhető.

1. 1. Tervezési terület: Rákóczi utca - Arad utca - Bodrog folyó bal part - Híd - Polgármesteri Hivatal épületcsoportja - Béla Király tér által közrezárt földrész.

1. 2. A Megbízó (Sárospatak Város Önkormányzata) semmilyen beépítési tervi prekonceptióval nem rendelkezett, presszióval nem élt a tervezési feladatnál. Csak az óvoda - ingatlan használatának változtatásáról, szálloda hasznosítás (?), adott jelzést (Ti: Az óvodákat összevonják, s a várbeli óvoda épülete felszabadul), és a PH épületének fejlesztési elképzelését vezette elő. A "Város" kérte, hogy a Várkerülethez vezető út kérdéskörét vizsgáljuk meg. Javasolta a Rákóczi utcáról indítandó, s az Oroszlán Bátyánál érkező Híd megépítésének átgondolását. A Város vezetése „életet” kíván vinni a várnegyedbe, elsősorban a fejlődő turizmus okán. Ez földszinti elhelyezkedésű vendégváró egységek (éttermek, cukrászdák, kávézók, ...stb.) illetve zarándok szállók, panziók kialakítását jelenti. További városi cél rangos várkerületi lakások építése, annak érdekében, hogy esti „élet” is maradjon a várnegyedben. A Megbízó célja a "tervelőkészített" állapot pályázati lehetőségekre gondolva.

2. Vizsgálatok:

Az alábbiakat állapítottuk meg:

2. 1. Kihalt és élettelen a Várkerület. Ennek egyik oka, hogy sok terület van "parlagon", míg más városokban (analógiák lehetnek: Sopron, Pécs, ...) a külső vár igen sűrű beépítésű, addig Patakon kukorica és zöldségtermelés folyik a külsővár nyugati oldali részén - a légifotó tanúsága szerint. Ez "luxus". Külön épületsűrűség-vizsgálatot is végeztünk, amin megállapítható a külvárosnál is ritkább beépítés.

2. 2. Rendezetlen a nyugati várfaltól nyugatra eső terület. A Kucik Gödör és a Rákóczi utcai telekvégek elhanyagoltak.

2. 3. Megoldatlan a Bodrogszoros. Sem a jobb sem a bal partja nem parkosított, ott sétányok nincsenek, a terület nincs rangján kezelve, üzemeltetve.

2. 4. Életveszélyes a Híd és a Rákóczi utca közti - két kanyarral rendelkező - forgalmi út.

2. 5. Nincs rangján kezelve a Vártemplom előtti tér. Nincs megoldva a zarándokváró. (Parkoló, stb.)

2. 6. Nem integrálódik a városba a várkert és a múzeum.

2. 7. Az „Újbástya” nem a teljes „alépitményén” épült meg, így történeti hitelessége megkérdőjelezhető. A közművek a pince felett (az út alatt) beázások tapasztalhatóak.

3. Terv:

3. 1. Új utcát nyitottunk Sánc utca elnevezéssel a nyugati oldali sánc keleti lábánál. Annak déli szakaszára 3+1, északi szakaszára 4+1 ház megépítését, illetve rekonstrukcióját javasoljuk. (A Sánc utca déli kikötése csak gyalogos forgalmú és az ottani kapu a tájképi kert nyitvatartási rendje szerint nyílik, illetve záródik.) Északi kikötése az Egri közzel szemben történik, a zarándok-pihenővé (panzió) alakított régi iskolaépület dufartosításával. A Sánc utca két közzel kapaszkodik az Erzsébet sétányhoz. Ezek közül az egyik a Vizikapu vonalában van.

3. 2. Új utcát nyitottunk Várárok utca elnevezéssel. Igazából összeköttöttük az Újbástyától lefelé induló zsákutcát a Kucik Gödör zsákutcájával. Helyzetbe szeretnénk hozni a nyugati oldali várfalat (régészeti, rekonstrukció, ... stb.) Ugyanígy – hosszú távon - helyzetbe hoznánk a Rákóczi utcai telekvégeket, ahol - figyelembe véve a telken belüli 4 méteres szintkülönbséget - F+1-es vendégház épületek megépítését szorgalmazzuk, de csak szerkezeti terv szinten.

3. 3. A Bodrog partra mindkét oldalon sétányokat javaslunk építeni. Az új hajókikötőt a bal part hídfőjéhez rendeltük. Attól délre kemping és strand épülhetne. Tervünk javasol egy új gyalogos hidat az Arad utca vonalától, ott ahol az '50-es években volt is egy fahíd.

3. 4. Tervünk a bodrogi közti forgalmat a hídról egyenesen vezeti fel a Rákóczi utcai csomópontba - a Béla Király tér északi oldalán - kifli alakban. Ez a "legkisebb rossz" a lehetséges forgalmi rendek közül. Az utat északról új épülettel szegélyezzük, a Polgármesteri Hivatal udvara alá mélygarázst javaslunk építeni. A Vártemplomtól északra "Felső tér" kialakítását javasoljuk. Itt zarándokvár (parkoló) alakulhat ki a jelenlegi főút felhasználásával. Az új tér nyugati oldalán kiépítendő úton javasoljuk bevezetni a várkerületi forgalmat, (alatta az új közművezetékeket) Ezzel az újbástya dufartosan bővíthető lenne. Ez a feltárás jobb megoldás a Városvezetők által kért nyugati oldali híddal történő vármegközelítésnél.

3. 5. A Vártemplom előtti területet nagyobb foltban lesüllyesztenénk a középkori járószintre. A 801 éve született Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére rekonstruálnánk a '70-es évek végén feltárt és alapfalaiban hagyott Rotundát. A KÖH kérésére megvizsgáltuk a fentiekben leírtuk az új feltáró út kialakítását és a templom nyugati oldalánál való bekötését (lásd: orsó alakú tér kérdésköre). A vártemplom nyugati tornyánál bejövő új feltáró út másik oldalán – a jelenlegi parkoló helyén – új tömb (középület) beépítését javasolja tervünk. A keleti oldali ősi vonalat kis forgalmú gyalogos megközelítésnek szánjuk, rekonstruált városkapuval. A Vártemplom északi falának monumentalitását növelnénk – a régész útmutatása szerint - a várárok visszaállításával.

3. 6. A középkori észak-déli utat (Kossuth utca - Erzsébet sétány - Szent József utca) a XIX. században - a tájképi kert kialakításakor lezárták. Tervünk újraértelmezi a régiséget, a várkerület és városfal déli oldali megnyitásával. Itt Török Péter táj- és kertépítész terve szerint javasoljuk megépíteni a szintkülönbség áthidalásához szükséges lépcsőt és liftet.

HADAS MŰTEREM
ÉPÍTÉSZ ÉS MŰVÉSZETI KFT.
3530 Miskolc, Toronyalja u. 39.
Iroda: 3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Tel./fax: 356-763
hadas@hadasmuterem.axelero.net

KERTÉSZ MŰSZAKI LEÍRÁS

Sárospatak, Vár és a vár környéke építészeti rekonstrukciós rehabilitációs terveihez
MEGLÉVŐ ZÖLDFELÜLETEK-VÁRKERT, TEMPLOMKERT, BÉLA KIRÁLY TERE, SÉTÁNYOKKAT
SZEGÉLYEZŐ ZÖLDFELÜLETEK –ELŐZETES ÁLLAPOT, ÖSSZTÉTEL ILLETVE KONDÍCIÓ FELMÉRÉSE,
ÁLTALÁNOS AJÁNLÁS A MEGLÉVŐ ÉRTÉKES NÖVÉNYANYAG ÁLLAPOTÁNAK KONZERVÁLÁSÁRA
ILLETVE KIEGÉSZÍTÉSÉRE

„Mikoron írnának másfélezer után
hetvenhét esztendőben,
Aeneas Sylvius irásából szerezték ez éneket versekben,
Bodrog vize mellett, Patak városában,
az úr gombos kertjében.”

....Sárospatak egyik-ha nem a legjelentősebb- építészeti és történeti együttese a Bodrog jobb partján elterülő Rákóczi-vár illetve az ahhoz szervesen kapcsolódó ősi Nagypataki városmagot képező részlegesen megmaradt városfallal övezett terület. Ha erről, az építészetiileg oly változatos - a Város történetében emblemikus építészeti remeket magába foglaló - városrészről beszélünk, nem hagyhatjuk említés nélkül a terület számos terén sétányán, udvarán kertjében és természetesen a Bodrog partján díszlő az épített környezetet magába foglaló-, felöltöztető természetes vagy tervszerűen formált zöldfelületeket. A terület okszerű bejárása során gyűjtött tapasztalatok alapján jól követhető az a sajnálatos tendencia, hogy az egyre megújuló, nagy szakértelemmel és értéssel újrafogalmazódó építészeti elemek mellett az azok értékét emelő biológiai környezetet mindennemű következetességet nélkülözve területenként nem változtatásan inkább tarkán alakítják újra. A meglévő értékes idősebb növényanyaggal rendelkező kert-parkrészek esetében pedig csupán a „pedáns” gondozásig terjed a törődés, esetenkénti próba-szerencse kiültetések eszközölésével.

Jelen tanulmányunkban segítséget-, irányvonalat szeretnénk nyújtani, megfogalmazni a jövőre nézve a tervezési terület zöldfelületeivel kapcsolatosan. Azért is tartjuk fontosnak egy átfogó szemlélet irányvonal lefektetését, mert az e mögé felsorakoztatott későbbi részletes növényállomány felmérések, geodéziai felvételezések, kezelési növényalkalmazási tervek segítségével a területet komplex egységként kezelhetnénk és a későbbiekben ezt a sémát a Város további részére is kiterjeszthetnénk.

1. Tervezési terület jelenlegi állapotának bemutatása

A tervezési terület terepi bejárásakor a relatíve nagy összterületet értelemszerűen több egymáshoz kapcsolódó alegységre tagoltuk. A szám szerint IV. alegység (lásd kertészeti tervlap) jelen vizsgálatánál nem volt célunk a teljes részletességű cönológiai felmérés, általános képet kívántunk nyerni a területen fellelhető növényanyag fajösszetételét, hozzávetőleges korát és ami lényegesebb az egészségi állapotát tekintve. Vizsgáltuk még, többek között, az adott területen fellelhető növényanyag egymáshoz való pozicionálásának megokoltságát illetve az esetleges építészeti-útvezetési változásokból adódó területcsökkenés-növekedés hatásait a zöldfelületek tekintetében.

A tervezési terület növényanyagának fajösszetételéről elmondható, hogy a néhány fellelhető egzóta egyedtő eltekintve (15-20 db fa termetű illetve középmagas cserje) úgymint *Paulownia tomentosa*, *Catalpa bignonioides*, *Liriodendron tulipifera*, *Koeleruteria paniculata*, *Ginkgo biloba*, *Viburnum opulus* használt növényanyag nem mutat túlzott változatosságot. Általánosan elmondható hogy a lombhullató fák zömét *Acer*, *Tilia*, *Fraxinus*, *Quercus*, *Populus*, *Salix* fajok teszik ki kisebb létszámban megtalálható *Sophora*, *Platanus*, *Robinia*, *Aesculus*, *Ailanthus* fajok egyedei is. Örökzöldekből megtalálható az *Abies*, *Picea*, *Pinus*, *Juniperus*, *Chamaecyparis*, *Thuja* illetve *Taxus* fajok egyedei.

A fellelhető növényanyag korát tekintve igen változatos képet mutat. Szinte egymás szomszédságában fellelhetők a több emberöltőt megért impozáns faóriások illetve a csupán csak néhány éve telepített cserjesorok vagy facsemeték. Összességében elmondható, hogy az értékes növényanyag zöme idős 30-60 év közötti. Ez a korösszetétel igen jellemző a Várkert illetve a R.Kat. templomtól a Várkert bejáratáig húzódó Szent Erzsébet sétányt szegélyező lombhullatókra.

A növényanyag korösszetételéből, illetve az elmúlt évtizedek változó szakértelmi növényápolásának köszönhetően a fellelhető növények zömén növény-egészségügyi problémák meglete detektálható- kezdődő vagy akkut formában. Ilyen általános probléma, a kezeletlen áglevágások nyomán a hibásan hegedt sebfelület felől kezdődő odvasodás, ágcsonkolások- kéregsérülések mentén fellépő gombás, bakteriális fertőzések, paraziták általi torzítás legyengítés, tápanyaghiányból adódó senyvedés gyenge kondíció, helytelenül alkalmazott bevágódott teherviselő pányvaktól torzult gyengült ágrészek, stb.

Mint a bejárások tanulságaként leszűrhető, a kiültetések illetve a növényalkalmazás következetességét górcső alá véve, a tervezési területen számos, mind időben mind térben különböző „parkfelújítási – zöldfelület rendezési” tevékenység nyomai láthatóak. Természetesen nem keressük a XVI. századi reneszánsz kertalakításának lelket gyógyító virágtáblás kertjeit de örülnénk ha nyomait láthatnánk egy újkori tájképi kert valamikori nyomának is. Jelenleg, véleményem szerint, a tervezési terület általánosan egy hellyel-közzel ápolat „az átláthatóság miatt” felgallyazott növényanyagból álló ligetes közpark benyomását kelti helyenkénti igényesebb növénykombinációval. Jelenlegi formájában nem ad méltó keretet az egyre szépülő Váráruket-komplexum, újra feltárt városfal illetve egyéb nemrégiben megújult épületeknek, illetve csak korlátozottan szolgálja az ide látogatók elvárható igényeit.

Alábbiakban elkülönítve mutatjuk be az egyes vizsgálati területek:

I. Terület

Az úgynevezett Béla Király közpark illetve a városközpontba vivő főút rendőrlámpáig tartó kétoldali kiültetései. A Béla Király közpark relatíve kis alapterületű közlekedési utakkal határolt, impozáns kőtámfallal kiemelt fiatal növényanyaggal rendelkező zöldfelület. Növényösszetétele *Quercus fastigiata* illetve *Betula Pendula* fiatal (8-12 éves) egyedeiből áll. A távlati tervekben szerepel, hogy a Cigánd felé vivő út vonalvezetését megváltoztatják, ez a park egy részének feláldozása révén kivitelezhető csak. Minthogy a park jelenlegi formája változni fog, tervet kell készíteni az emlékmű új pozícióját, illetve a növényanyag további sorsát illetőleg. A rendőrlámpáig tartó útszakasz jobb és bal oldalain található kiültetések egy keskeny a közút és a gyalogos járda között 1,5-2 m szélességű területen díszlenek. A növényhasználatra jellemző az egyhangú *Acer* sp. Használata néha változatossá téve egy-egy Páfrányfenyővel, Bangitával vagy Csörgőfával.

II. Terület

A R.Kat. templom és a Cigándra vezet út által határolt parkrész. Növényösszetételéről elmondható, hogy igen értékes koros Vadgesztenye és Aprólevelű hárs állománnyal bír. A fák igen jó kondícióban

vannak. A jövőben tervezik egy a jelenlegi parkrész növényanyagát is felhasználó árnyas parkoló kialakítását. A parkoló kialakításánál át kell gondolni az értékes, már említett, egyedeken kívüli növényanyag sorsát, a maradó elemekkel harmonizáló növényhasználatot kell eszközölni.

III. Terület

Ez a terület részlegesen a Szent Erzsébet Utca. Az új bástyától a Várkert bejáratáig tartó csökkentett gépkocsiforgalmú sétány. Ezen a területen szintén a közlekedési út illetve a járda által közrefogott területre korlátozódik a kiültetés. Az utca kért oldalán zömében koros, vegyes összetételű fák álló fasor húzódik egyes helyeken cserje aláültetésekkel. A fellelhető fafajok az alábbiak: Acer, Tilia, Quercus, Abies, Picea, Robinia. Egészségi állapotukra, mint általában már említettük, jellemző a közepes vagy annál gyengébb kondíció. A vizsgált növények majd mindegyikén fellelhetők az odvasodás részleges száradás, stb. nyomai. A sétány forgalmának további csökkentésével. Az összefüggő útborítás cseréjével illetve a zöldsáv kiszélesítésével okszerű növényvédelmet, fitotechnikát és tápanyag-visszapótlást feltételezve a meglévő állapot konzerválható illetve fokozatos tervszerű növénykiváltással a sétány arculata megújítható.

IV. Terület

Ez a területrész effektíve a Várkertet takarja, illetve lefedi a bástyákon kialakított földes szigetek kiültetéseit is. A fellelhető növényanyag korát tekintve heterogén. Úgy megtalálhatóak a több évtizedet megért impozáns faóriások illetve a csupán csak néhány éve telepített facsemeték kiültetések. Általánosan elmondható, hogy a maradó, értékes növényanyag túlnyomó része idős 30-60-80 év közötti egyedekből áll. Koruk miatti, betegségekkel szembeni ellenállóságuk, illetve gyengülő kondíciójuk javítása érdekében fontos, egy komplex felmérésre alapozott állapotstabilizáló illetve feltöltő kezelési terv elkészítése. A terület telje növényanyagának felmérését követően, a borítottság illetve az éghajlati termőhelyi paraméterek alapján átfogó tervet kell készíteni a Várkert növényanyaggal való feltöltésére. Bejárva a Várkert sétálóútjait illetve gyalogösvényeit, az egyes kapitális faóriások kicsi visszarepítik az ember a múltba és éreztetik, hogy milyen is lehetett fénykorába-fénykoraiba ez a belső kert. A mai állapotában egy foghíjas korosodó szépségre emlékeztető park aktuális újragondolása szükséges. Véleményünk szerint több irányban is elindulhat a tervező fantáziája: akárcsak a Vár rekonstrukciójánál teljesen modern elemeket ötvözhethetünk a régi értékek méltó helyen szerepeltetésével, esetleg visszanyúlunk a kezdeti törekvésekhez és kiválasztva egy adott kor szimbólumrendszerét és mesterfogásait régvolt idők hangulatát, varázsolhatjuk újra, esetleg egy vonással merőben újat teremthetünk.

2. A rekonstrukciójával kapcsolatos tervezési irányelvek

Gyakorlati célok:

- Épített és természeti környezet javítása átfogó fejlesztése.
- Területet látogatók számára pihenésre alkalmas zöldterület létrehozása.

Általánosan javasolt változtatások, nagyvonalakban:

Gyomosító, gyenge kondíciójú, elhalt, sűrűsítő növények eltávolítása.

Megőrzendő növényzet egészségi állapotának, kondíciójának javítása

Intenzívebben kezelt zöldterület növelése, gyepesítés (értéktelen- bozótos gyomos ill. rendezetlen területek helyén).

Lombhullató fák telepítése.

Örökzöldek telepítése.

Számos - virággal, terméssel, lombbal, díszítő – cserje telepítése.

Elvégzendő fejlesztések részletesen:

Gyomosító, gyenge kondíciójú, elhalt, sűrűsítő növények eltávolítása.

Amennyiben rendelkezésre áll a növényfelmérési dokumentáció össze kell vetni azt az elvégzett tisztítási munkálatokkal, amennyiben az nem áll rendelkezésre, el kell készíteni a felmérés és kivágási terv alapján el kell végezni a munkát.

Megőrzendő növények egészségét megőrző és kondíciójukat javító kezelésekre:

az elhalt, beteg, sérült, sűrűsítő ág részek eltávolítása

a keletkezett és a régi sebfelületek megtisztítása, hatékony kezelése

bevágódott pányvák támaszok cseréje esetlegesen meglévő üregek, odvasodások kitisztítása, fertőtlenítése – környezetbarát v. semleges anyaggal kitöltése

(értékesebb egyedek esetén) a növény körüli talajba, lehetőség szerint, tápanyagokban gazdag szervesanyag bedolgozása (vigyázva a felszíni gyökérzetre).

Intenzívebben kezelt zöldterület növelése, gyepesítés (értéktelen- bozótos gyomos ill. rendezetlen területek helyén).

Lombhullató fák telepítése.

Örökzöldek telepítése.

Számos - virággal, terméssel, lombbal, díszítő – cserje telepítése.

- A felmérési dokumentáció, a geodéziai felmérés illetve a tisztítási terv után tervezhető.
- A növényanyag a területek adottságait, a borítottságot figyelembe véve tervezhető.

3. A telepítendő növények kiválasztására vonatkozó általános javaslatok

A fajtaválasztás szempontjai:

betegségekkel kártevőkel szemben ellenálló legyen (minimális növényvédelem)
semelyik része ne tartalmazzon a környezetére káros v. mérgező anyagot
lehetőleg minden évszakban díszítsen (levéllel, virággal, terméssel, stb.)

A kiültetésre szánt növényanyaggal szembeni elvárások a kiválasztás szempontjai:

a növények igazoltan vírus és kórokozóktól mentes szaporítóanyagból származzanak
kora, fejlettsége alkalmassá tegye már a kiültetés utáni időszakban is a díszítő szerep betöltésére
az egy fajtához tartozó növényanyag sem fejlettségben, sem külső megjelenésben ne mutasson
számottevő eltérést

3. A kiválasztott növényanyag kiültetésére- telepítésére vonatkozó általános javaslatok

A növények előkészítése a kiültetéshez:

A Telepítendő növényeket vizsgáljuk meg, szállítás-tárolás során nem sérültek-e meg.

A gyökérzetet (ha szabadgyökerűek) enyhén vágjuk vissza 5-15%-ban- ezzel is serkentve a mielőbbi gyökeresedést.

Az ágrendszerénél is hasonlóan járunk el, vigyázva, hogy ne változtassunk az adott növényfajra jellemző habituson.

A jobb eredés érdekében a gyökereket kezeljük növekedést serkentő hormonkészítménnyel.

A növény föld feletti részén keletkezett sebeket zárjuk sebkezelővel minden esetben.

Az kiültetésre vonatkozó javaslatok:

A növények végleges helyére tétele után még a földel takarás előtt, helyezzük el a támasztást ellátó és az öntözést segítő elemeket.

A növény gyökérzetének földel takarását és a mechanikai tömörítést kíméletesen, végezzük.

A földel takarást és mechanikai tömörítést mindig öntözővízzel történő beiszapolás, kövesse.

A még nedves talajban állítsuk be a növényeket függőleges állásba és rögzítsük.

A támasztást ellátó és az öntözést segítő elemek:

A támasztást ellátó elemként a támasztókarót használjuk, melynek hossza 200-250 cm között, keresztmetszete 3-8 cm között változik.

A támasztókaró anyaga lehet impregnált fa vagy egyéb környezetbarát anyag.

Az öntözést segítő elemként a gyökér környezetébe telepített geotextillel borított perforált csövet használjuk 20-50-100 mm átmérőben.

A vízgazdálkodást javítja, a gyomosodást csökkenti a talajtakaró mulcsozás. Esetünkben darált fakéreggel végezzük 5-8 cm vastagságban.

A jövőre nézve, amennyiben az említett területeken a tervezési terület fejlesztése kapcsán bolygatásra kerül sor ajánlott, sőt napjainkban már talán elvárás is, hogy az újonnan kialakult építészeti elemeket egy méltó környezeti keretbe foglalják, melyhez elengedhetetlen egy átgondolt zöldfelület-fejlesztési terv, mely számol a meglévő értékekkel.

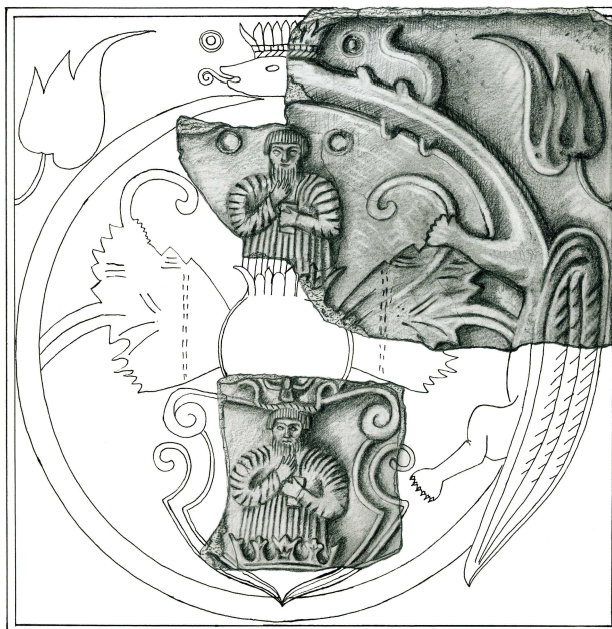
Miskolc, 2008. július

Simon László
tervező

HADAS ÉPÍTÉSZ
MÉRNÖKI MŰVÉSZETI KFT.
3530 Miskolc, Rákóczi u. 15.
Tel/fax: +36/46/356-763
www.hadas.hu;
muterem@hadas.hu

5.3. TÖRTÉNETKUTATÁS

Sárospatak középkori és kora-újkori kutatóstörténete

Készítette:
Ringer István

MNM Rákóczi Múzeuma

I. Bevezetés

„...itt vergődnek a feltevések és ellentmondások rengetegében, - mert mit tehet megbízható források nélkül az ember...”. E sorokkal jellemezte – éppen 35 esztendeje – Gömöri János régész az akkor aktuális kutatási helyzetképet Sárospatak középkorára vonatkozóan. Az azóta eltelt három és fél évtizedben folytatott régészeti és történeti forrásfeltáró munkában több szakember is közreműködött, számos új adalékot szolgáltatva Patak középkori történetéhez. Az alábbiakban megkísérlem objektív módon összefoglalni – a téma kutatástörténetével párhuzamosan – azokat az ismereteket, amelyekkel jelenleg rendelkezünk Patak középkori és kora-újkorai történetéről, továbbá számba venni azokat a kutatási lehetőségeket, melyek reálisnak tűnő módon segíthetnek a téma továbbgondolásában. Munkámban nem mindig kronológiai sorrendben tárgyalom az elvégzett kutatásokat, hanem az egyes rész-problémánként igyekszem azokat teljességre törekvően összegyűjteni.

Sárospatak várostörténeti monográfiája sajnos nem készült el. Az 1980-as években komoly előkészületekkel szervezett és igencsak előrehaladott fázisban járó munkában az egykori pataki diák, kiváló középkorász, Szűcs Jenő készítette a középkort feldolgozó fejezetet, ám váratlan halála miatt befejezni nem tudta azt. Posztumusz, „*Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuradalom*” címen megjelentetett munkája befejezetlensége ellenére is alapot jelent minden későbbi kutatáshoz.¹ J. Dankó Katalin 1988-ban megvédett, „*Patak középkori településtörténete*” címet viselő bölcsészdoktori disszertációjában összegezte a kutatások eredményét, azok akkor aktuális fázisában.² Sajnos ez a munka sem került kiadásra, így a szélesebb szakmai közönség számára nehezen hozzáférhető. A kora-újkor időszakára vonatkozó kutatásaihoz képes arányában jóval kisebb, de még így is jelentős számú középkori forrást gyűjtött össze és értelmezett Détsky Mihály, megoldva többek között az Árpád-kori pataki vár lokalizációja körül kialakult vitákat.³ A fent említett, legfontosabbnak tartható munkák mellett természetesen számos – az alább részletesebben tárgyalt problémánál a teljesség igényére törekvően összegyűjtött – tanulmány foglalkozik különböző vonatkozásban a témával. A középkori emlékeket felszínre hozó régészeti kutatások eredményei csak részben kerültek közzétételre. A részlegesen feltárt ferences kolostorról, a kora-újkorai vár pataki előzményének tartható (sajnos teljesen fel nem tárható) hécei castellumról, plébániatemplom mellett feltárt a rotundáról, valamint az ugyanitt előkerült középkori plébániai iskoláról napvilágot látott egy-egy hosszabb-rövidebb összefoglalás, mely a kutatás számára hozzáférhető.⁴ Az emlék jelentőségéhez képest viszont csak vázlatos ismertetés jelent meg a középkori plébániatemplomnak és temetőjének feltárásáról, a több évig tartó kutatás eredményei adattári dossziék sokaságát töltik meg. A városmagban folyó műemléki helyreállítás-kutatás során szórványosan előkerült középkori települési jelenségekről és azok leletanyagáról viszont még rövid, anyagközlésszerű feldolgozás sem látott napvilágot.

¹ SZŰCS 1993. 1-57.

² J. DANKÓ 1988.

³ DÉTSKY 1966. 177-197.

⁴ Ezekről részletesebben lásd lentebb.

II. „...cives et Hospites nostri de villa Olasi prope Potok...”

– A középkori Patak kezdetei

Patak korai történetével kapcsolatos eltérő elképzelések javarészt a várostörténeti munkákban sokat idézett 1201-es kiváltságlevél, pontosabban, mivel ez eredetiben nem maradt ránk, 1272-es átirata, valamint 1285-ös megerősítése körül gyökeredznek. A legkorábbi, magyarországi hospes-kiváltságlevél körül kialakult vita lényege, hogy vajon Patak, avagy a Patak közelében fekvő Olaszi (ma Bodrogolaszi) vendégnépei számára szólt Imre király kiváltságlevele. Szűcs Jenő az 1201-es oklevelet Olaszi kiváltságlevelének tekinti, a kiváltságlevélben szereplő Szent Miklós egyházat Olaszi egyházával azonosítja, a Molnár Vera által föltárt rotundát pedig Szent Mihálynak nevezett királyi kápolnának véli.⁵ A királyi kápolnák intézményével foglalkozó Jankovich Miklós föltételezte először azt, hogy Patak egyházának középkori exemptus jogállása egy egykori királyi kápolna eredetére mutat. Utal arra a hagyományra (Temesvári Pelbárt nyomán), miszerint II. András lánya, a később szentté avatott Erzsébet Patakon született, továbbá, hogy az oklevelek Patakot királyi, királynői birtokként jelölik, s ezért feltételezhető egy királyi lakhely a településen.⁶ 1965-66-ban került sor Molnár Vera kutatásaira a római katolikus templomban, valamint annak szűkebb környezetén, s ekkor került napvilágra a rotunda, a gótikus csarnok-templom déli oldala előtt, attól 13-14 méterre. A rotunda 7 méteres belső átmérőjű, kerek hajójához keleten patkóíves szentély csatlakozik, falainak vastagsága 1 méter. Az apszisban előkerült oltárának alapja is, az oltár nem volt körüljárható. A kerek templomot nem bontották el a későbbi építkezések során, a XVII. század végéig állhatott.⁷ A körtemplom kérdések sorát indította el, melyek megnyugtatóan ma sem tisztázottak. Molnár Vera első ásatási jelentéseiben még Patak legkorábbi plébániatemplomát sejtette az általa XII. századra keltezett rotundában, bár veszprémi és esztergomi példákkal utalt arra, hogy hasonló építmények királyi kápolnaként is funkcionáltak.⁸ Néhány évvel ezután megjelent, a középkori rotundákról írott összefoglaló munkájában már a korai királyi lakóhely kápolnájaként való értelmezése mellett foglal állást.⁹ Mint fentebb arra már utaltam, Szűcs Jenő is királyi kápolnaként értelmezi a pataki rotundát. Sajnos a régészeti kutatás nem tudott pontos választ adni a kerektemplom pontosabb kronológiájára és szerepére sem. Belsejében az eredeti padlószintet nem sikerült megfogni, mivel egy XVIII. században betöltődött gödör elpusztította azt. Környezetét is csak részlegesen volt mód megkutatni, így minden kétséget kizáróan nem mondhatjuk, hogy körülötte nincsenek korai temetkezések.¹⁰ Legalább ilyen súlyos probléma az, hogy a rotundáról nincsenek egyértelmű forrásaink. Szűcs Jenő idéz egy forrást,

⁵ SZÜCS 1993.

⁶ JANKOVICH 1959. 73. Megjegyzendő, hogy a szerző ebben a munkájában az 1201-es kiváltságlevelet Patak kiváltságleveleként értelmezi.

⁷ MOLNÁR 1968. 154.

⁸ MOLNÁR 1966. 227. valamint 1968. 156-157.

⁹ MOLNÁR 1972. 28-29.

¹⁰ Déli és keleti része lett megkutatva, itt nem mutatkoztak temetkezések. Kérdések sorát indítja el ugyanakkor az is, hogy a rotundától biztosan későbbi plébániatemplom körüli temető eddig feltárt legkorábbi sírja sem keltezhető a 13-14. század fordulójától korábbra. A temető részletes földolgozása nem történt meg, így ez a kérdés sem tekinthető lezártnak. SRM Adattára, 71. 12.

még hozzá Perényi Miklós 1428-as végrendeletét, melyben említenek egy pataki Szent Mihály kápolnát (*capellam beati Michaelis*), melynek renováltatását, s benne örök mise és imádság tartását rendeli el a Galambóc ostromára készülő végrendelező. Szűcs ezt, arra hivatkozva, hogy ebben a rendelkezésben a Keresztelő Szent János plébániatemplomot is megnevezik, azonosítja a Molnár Vera által föltárt rotundával, s a királyi kápolna közvetlen közelében udvarházat feltételez.¹¹

Más megközelítésből vizsgálta Patak korai történetét Ladányi Erzsébet, aki német és francia jogtörténeti párhuzamok sorát idézve érzi bizonyítottnak, hogy Olaszi Patak privilégiumát saját maga részére *királyi jogközlés* és *adomány* révén nyerte el 1272-ben és ezt erősítette meg IV. László 1285-ben. Az 1201-ben kelt oklevelet a pataki hospesek nyerték el, s szerinte az ő első plébániatemplomuk volt a rotunda, mely a kiváltságlevélben emlegetett Szent Miklós templom volt.¹² Azt biztosan tudjuk – ezt a forrást, más vonatkozásban ugyan, de Szűcs Jenő is idézte – hogy Patakon volt Szent Miklós templom. Perényi Miklós 1418-ban búcsúengedélyt kért a pápától a Patakon lévő egyházak számára, melyek között említést találunk a *S. Nicolai egyházzal*.¹³ Ha a rotundát Szent Mihály kápolnaként azonosítjuk, joggal merül föl a kérdés, hol kereshetjük a Szent Miklós templomot. Az kétségtelen, hogy a középkori Olaszi plébániatemploma Szent Miklós egyház volt, ez pápai tizedjegyzékben is előfordul.¹⁴ Egyik lehetséges magyarázatnak tűnik a Szűcs Jenőnél és Détsy Mihálynál egyaránt megjelenő elképzelés, miszerint az Árpád-kor időszakában „*Patak terra*” a mai település határait minden irányban túllépő települési egység volt. Patak tehát nem egy települést jelentett, hanem egy tágabb territóriumot. Mint alább arról szó lesz, Détsy a középkori patak vár problémakörét is – noha részletesen nem magyarázza meg – erre vezeti vissza. Ladányi Erzsébet szerint viszont Patak és Olaszi két különálló település volt, melyet a kortársak is annak tekintettek, ezt több forrás mellett egy határjárás tartalmazó adománylevelével által véli igazoltnak.¹⁵

Ahogyan a fentiekből kitűnik, jelen pillanatban a körtemplom és a kiváltságlevél több ponton összefüggő kérdése nem tekinthető lezártnak. Mind Szűcs Jenő, mind pedig Ladányi Erzsébet érvelésében vannak önmagukban helytálló megállapítások, de az elképzelések között feszülő néhány ellentmondás a jelenlegi ismeretek birtokában föloldhatatlan.

A „*Patak-fogalom*” tágabb földrajzi keretek között való értelmezése átvezet bennünket az Árpád-kori pataki vár lokalizációs problémájához. A tudománytörténet tárgykörébe száműzött korábbi vélekedésekkel ellentétben a sárospataki vár mintegy félszázados kutatása során meggyőző érvekkel nyert bizonyítást, hogy a vár legkorábbi részletének vélt Vörös-toronynak nincsenek Árpád-kori részletei. Ezzel a felismeréssel párhuzamosan fogalmazódott meg a témával foglalkozó kutatókban a kérdés: hol állhatott az Árpád-kori forrásokban emlegetett pataki vár? Détsy Mihály a Patakra vonatkozó, összes elérhető okleveles adat áttekintése után

¹¹ SZÜCS 1993. 9.

¹² LADÁNYI 2000.

¹³ LUKICSICS 1931. Nr. 49

¹⁴ MV II/1 1887. 250.

¹⁵ „...contulimus eciam quator mansiones uinitorum nostrorum inter villam Potok et villam Oloz”. SZENTPÉTERY-BORSA Nr. 979. Idézi LADÁNYI 2000. Kovács Béla az egri egyházmegye történetét földolgozó munkájában a Szent Mihály templomot Patakra teszi. KOVÁCS 1987. 44.

feltételezte, hogy a korai vár a településtől mintegy 12 kilométerre lévő Sátorhegy keleti nyúlványán, a mostani Várhegyen állt. Az Árpád-kori forrásokban előforduló „*castrum Potok*” véleménye szerint egy és ugyanaz az 1261. évi, V. István által a sátoraljaújhelyi vendégnépek számára adott szabadalomlevélben föltűnő „*castrum nostrum de saturhigy*”-gyel. Érvei között szerepel, hogy együttesen sosem említik az oklevelek a pataki és újhelyi várat, csak váltakozva. Ez, noha figyelemre méltó tény, önmagában még korántsem lenne perdöntő bizonyíték, tekintettel a ránk maradt középkori írott forrásaink közismert tér- és időbeni korlátozottságára.¹⁶ Ettől eltekintve, Détsky jó néhány meggyőző forrást idéz, több más mellett a pataki vár helyét pontosan meghatározó 1310-es oklevelet. Ezen kívül több olyan észrevételt is tesz, mely valószínűsíti, hogy „*castrum Potok*”-ot ne a későbbi Sárospatakon keressük. Mindent egybevetve, a kutatók körében egyébként is csaknem osztatlanul elfogadott bizonyítása megnyugtatónak tűnik – legalábbis a „Patak-vita” egyéb pontjaihoz viszonyítva mindenképpen.

A vitás kérdések eldöntéséhez a többféleképpen értelmezhető, s emiatt a kutatás számára behatárolt lehetőséget jelentő források mellett fontos, esetleg perdöntő bizonyítékokat lehetne remélni a régészeti feltárásoktól. Szükségszerű lenne az újhelyi vár kutatása, s a témában való továbblépéshez nélkülözhetetlen eredménnyel kecsegtetne a római katolikus plébánia telkének feltárása is, amelyet egyébként az érintett kutatók mindegyike szorgalmazott. Gömöri János 1970 nyarán egy kisebb kutatást már folytatott az akkor a Zrínyi iskola tornakertjeként funkcionáló telek déli részén, s ott XVII. századi kőépület maradványait figyelte meg, valamint feltárta a középkori utca egy részletét.¹⁷ A teljes telek kutatására a későbbiekben azonban különböző okok miatt nem került sor.¹⁸ Mint arról szó volt, Szűcs Jenő ide feltételezett egy királyi udvarházat (noha, mint azt maga is elismeri, feltevése csak akkor válna bizonyossá, ha azt a régészeti kutatás is megerősítené). Ez első formájában még az Árpád-korban létesült, s egy általa fölvázolt, érvekkel alátámasztott kontinuitás szerint az 1427-ben említett „*curia*”-val, 1529-ben előforduló „*pallacium*”-mal, s végül 1567. évi urbáriumban föltűnő „*domus domini terrestris*”-sel azonosítható.¹⁹ A korábbi – több vonatkozásban már túlhaladott – elképzelések szerint az 1262-ben V. István ifjabb király által Kállay Mihálynak adományozott torony állhatott itt. A plébániatemplomhoz közel eső telken esetleg temetkezésekre is lehetne számítani, amelyek segítséget jelenthetnének a templom apró részleteiben még tisztázatlan periódusaihoz. Ugyanakkor az sem elképzelhetetlen, hogy települési objektumok rejtőznek itt, amelyek a középkori város topográfiájához szolgáltatathatnának fontos, új adalékot. De – némi iróniával persze –, tulajdonképpen azt mondhatjuk, ha semmi sem kerülne itt elő (ez a legvalószínűtlenebb), néhány fontos kérdésben még akkor is előrébb jutnánk. A város és a katolikus egyház közösen készül Árpád-házi Szent Erzsébet születésének 2007-ben esedékes 800. évfordulójára, melynek apropóján a szóban forgó területen díszter kialakítását tervezik. Ezt megelőzően reményeink szerint talán még idén lehetőség nyílik a telek kutatására.

¹⁶ Az évszázadokkal később épült Vörös-torony építésére sincsen közvetlen történeti forrásunk.

¹⁷ SRM Adattára, 80. 37

¹⁸ FELD 2005. 63-64.

¹⁹ SZÜCS 1993. 19.

III. Patak középkori településtörténete

Világi épületek

A város területén Árpád-kori településnyomok eddig csak szórványosan, általában építkezésekhez kapcsolódó leletmentések alkalmával kerültek elő. Ezek az apró mozaikok azonban – noha igencsak hézagosan – Patak legkorábbi topográfiájához nyújtanak támpontot. Gömöri János 1970 májusában a Kossuth utca 38. számú ház telkén végzett leletmentés során tárt föl részlegesen egy gödröt, mely az Árpád-kor első periódusára (X-XI. század) keltezhető kerámiaanyagot tartalmazott. Megfigyelt továbbá egy késő Árpád-kori réteget, melyből ugyancsak kerámia, s egy 20x20x22 cm-es faragott kő (szenteltvíztartó?) került elő.²⁰ Lovag Zsuzsa 1966 augusztusában a trinitárius kolostortól nyugatra folytatott kisebb leletmentést, ahol az OMF egy konyhaépület alapozásának és pincéjének kiásását kezdte meg. Sajnos, mire a régészeti munka elkezdődhetett, a földkitermelés során már csaknem mindenhol elérték a bolygatatlan altalajt. Ennek ellenére sikerült megfigyelnie egy földbevált kemence tüzelőterének részletét, két szabad tűzhelyet, valamint több nagyméretű, mély cölöplyukat. A cölöplyukak elhelyezkedéséből nem lehetett rendeltetésüket megállapítani, a betöltésükből előkerült leletanyag azonban kétségtelenné teszi, hogy beásásuk és betöltődésük is az Árpád-korban történt.²¹

Az Árpád-korból mindössze egyetlen, teljesen feltárt, nagyjából rekonstruálható szerkezetű és pontosabban datálható házzal rendelkezünk. Ez Gömöri János római katolikus templom körüli kutatásai során került feltárássra 1968-69-ben, a templomtól nyugatra, a XV. századi iskolaépület K-i része alatt. A részben földbe mélyített ház téglalap alaprajzú, falai nagyjából 300 x 200 cm hosszúak. Az épület padlója 1 méter mélységben volt a földbe süllyesztve. A házgödör falainak tövében, csatornaszerű bemélyedésben elszenesedett, hengeres talpgerenda nyomai kerültek elő. É-i részén agyagba rakott, 30-35 cm széles kőfal határolta az építményt. A ház padlószintje iszapos, erősen faszenes volt. A házat hosszában felezte egy talpgerenda. Omladékában téгла nagyságú, kiégett tapasztásdarabok voltak, szögletes gerendalenyomatokkal. A padló közepén egy tűzhely került elő, mellette egy ferde irányú cölöplyukkal.²² Ezt a földbemélyített, talpgerendás, paticsfalú épületet a betöltéséből előkerült kerámia alapján a XIII-XIV. századra keltezhetjük.

A középkori város felső, északi részének Árpád-kori topográfiájáról szinte semmit sem tudunk. Feltételezhető, hogy az ásatással azonosított ferences kolostor közvetlen környezetében korai településmaggal számolhatunk. Dankó Katalin 1972 júniusában, a Sárospataki Rákóczi Gimnázium udvarán folytatott leletmentése alkalmával egy jelentős mennyiségű Árpád-kori leletanyagot tartalmazó réteget tárt fel.²³

Szintén, mint szórványos nyomot lehet csupán számba venni a Molnár Vera által a Veresbástyánál végzett feltárás során (tehát a középkori város alsó részén) – 630-700 cm között észlelt

²⁰ SRM Adattára 71.

²¹ SRM Adattára, 67. 177.

²² SRM Adattára, 70. 129

²³ SRM Adattára, 74. 5

leletekben gazdag XIV. századi réteget, melyben elpusztult kőépület nyomait figyelte meg. Ha kutatóárkát térképre vetítjük, megfigyelhető, hogy az általa átvágott réteg a Kossuth Lajos utca – Szent Erzsébet utca – Szent József utca vonalában lévő telkek rendszerébe sorolható, vagyis a város középkori főutcája mellett fekszik.

A Kossuth utca 38 számú telken a fentebb már említett Árpád-kori gödör mellett egy XIV-XV. századi házrészlet is előkerült, amelynek padlójába Zsigmond-kori érmekeket ástak el. Sajnos itt is csak részleges feltárássra, leletmentésre nyílt lehetőség. A telken dolgozó munkások egy É-D-i irányú, 50-60 cm széles, agyagba rakott kőfalat találtak, melyet sajnos a helyszíni szemle előtt kitermeltek. A 600 x 700 cm-es területet két kutatószelvénnel vizsgálta meg Gömöri János. Az épület eredeti padlószintjét csak egy kis sávban tudta megfogni. Ezen sok elszenesedett fadarab, és kerámatöredék hevert. Sikerült feltárni a házhoz tartozó kemence egy részletét is. A kemence alját sárga agyaggal tapasztották ki, sütőfelülete sima, keményre égett volt, 160 cm hosszú és 60 cm széles sávja maradt meg. Falai agyagba rakott kőből épültek, bontásából kerámatöredékek és zöld-, illetve fekete mázas tetőfedő cserepek töredékei kerültek elő. A kör alakú kemence sütőfelülete a ház padlószintjével azonos mélységben volt. A ház méreteit a nagymérvű szintsüllyesztés miatt nem lehetett pontosan meghatározni, de támpontot nyújtott e tekintetben a kemence mellett feltárt nagyméretű cölöplyuk, mely az épület hosszanti tengelyében állva egyike lehetett a tetőszerkezetet tartó oszlopoknak. Így a ház szélessége 450-500 cm lehetett. A kutatóárok falában megfigyelt rétegváltás szerint hosszúsága nagyjából 350-400 cm volt. A padló fölötti vastag piros égett réteg és faszenes foltok tanúsága szerint a ház leégphetett, Gömöri János feltételezése szerint ez a pusztulás a huszita háborúkkal hozható összefüggésbe, csakúgy, mint a ház padlójába elásott éremkincs.²⁴

Ettől jóval kevesebbet tudunk a vártól É-ra, mintegy 80 méterre, az OMF mésztároló gödrében dokumentált házrészletről. Az itt megfigyelt kemence, valamint nagyméretű cölöplyukak, égett padló-részletek és szenült gerendák szintén egy tűzvészben elpusztult lakóházra utalnak. Omladékából főként XV-XVI. századi leletanyag (kerámatöredékek és vaseszközök) kerültek a gyűjteménybe.²⁵

Míg a középkori városmagról legalább vázlatos képünk lehet, a késő középkorban már biztosan lakott és írott forrásokban is említett városrészek Árpád-kori településtörténetéről gyakorlatilag semmilyen információval nem rendelkezünk. A késő középkorban előforduló Héce városrészen, a mai Dobó Ferenc utca északi végénél 2005 nyarán egy társasház építéséhez kiásott alapozási árokból Árpád-kori és késő középkori kerámia került elő. A terület sűrű beépítettsége miatt régészeti kutatásra itt nem nyílik mód. Az Árpád-kori település másik, déli vége is beépült, itt azonban némi remény látszik arra, hogy kisebb feltárással lehessen végezni, az ide tervezett városi beruházások megkezdése előtt. A korai várostopográfia szempontjából hatalmas előrelépés lenne, ha egyszer sikerülne lokalizálni a domonkos kolostort (erről részletesebben lent), s megkutatni annak környezetét.

²⁴ SRM Adattára 71.

²⁵ SRM Adattára, 69. 9 Leírás nem maradt a leletmentésről, csak egy felszín- és néhány vázlatos metszetrajz.

A késő középkori Patak lakóépületei javarészt elpusztultak, vagy többször átalakított, átépített formában maradtak ránk. A településszerkezet vizsgálata szempontjából alapvető fontosságú volt a középkori eredetű épületek pincéinek felmérése, melyet Dankó Katalin végzett el az 1980-as évek közepén, a település főutcájának számító Piac utcában (mai Szent Erzsébet utca – Kossuth Lajos utca vonala). A felmért pincék közül 24-et határozott meg késő középkorinak.²⁶ A római katolikus plébánia épülete (egykori jezsuita rendház) három középkori épület egybeépítésével keletkezett. A három épület részletformái az 1981-82. évi helyreállításkor, tatarozáskor előkerültek.²⁷ A Szent Erzsébet utca 20. számú ház kapualja in situ megőrzött késő gótikus kőkeretet. Az épület alatti pince későközépkori.²⁸ Az egykori trinitárius kolostor 2000-2001-ben folytatott kutatása során a templombelsőben előkerült egy középkori ház, melynek Ny-i falát 4 m, É-i falát pedig 9 méter hosszan sikerült feltárni. A ház alsó szintje rekonstruálhatóvá vált. Az épület Patak középkori utcasorának a háza, bejárata az utcáról nyílt, pinceszintjének rekonstruálásával kiállítóteret alakítottak ki.²⁹

Az eddigi kutatások alapján felvázolható kép szerint Patak városszerkezete a középkor végi „átlag” mezővárosokéval megegyező képet mutat. A lakóházak a hosszanti telek tengelye mentén, oromzatukkal az utca felé épültek, mellettük kocsibejárával. Szélesebb telken két ház fogta közre a kocsit, melyet beboltoztak, s az egygyé olvadt házakat emeleti résszel kettőzték meg. A késő középkori házak típusa a budai példát követte: borospincék fölött boltozott földszint, középen kapualj, sík mennyezetes emeletén lakóhelyiségekkel. A gazdasági építmények a telek hátsó részén helyezkedtek el.³⁰

A várostörténet szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a plébániatemplom kutatása során Gömöri János által feltárt iskolaépület, ennek szerencsés módon feltárási alaprajzokkal ellátott közzétételére is sor került.³¹ A középkori város jelentőségre mutat, hogy ispotállal is rendelkezett. Patak középkori, Krisztus Testéről elnevezett ispotályának mindössze egyetlen írásos említése maradt fenn, 1494-ből.³² Helye ismeretlen, valószínűleg a Pálócziak birtoklása idején létesült.³³

A középkori település lakóépületeire vonatkozó régészeti adatok – mint a fenti felsorolásból is kiderült – igencsak hézagosak, különösen az Árpád-kor vonatkozásában. Talán a Várkert-rekonstrukcióhoz kapcsolódóan a közelebbi jövőben nyílik majd lehetőség az eddigi ismereteink pontosítására. Topográfiai szempontból ugyanakkor a középkori városmagon „kívülről” származó minden egyes, akárcsak szórványos információ is fontos lehet.

²⁶ J. DANKÓ 1988. 58.

²⁷ Az épület kutatásáról részletesen: J. DANKÓ 1983, valamint Uő 1988. 59.

²⁸ J. DANKÓ 2004. 36.

²⁹ M. JUHÁSZ-DANKÓ 2003. 322-324.

³⁰ J. DANKÓ 2003. 39.

³¹ GÖMÖRI 1997.

³² Ezt Kubinyi András is említi ispotályokkal foglalkozó tanulmányában. Kubinyi 1990. 260.

³³ J. DANKÓ-VALTER 2003. 368.

Pálóczi-castellum

A Szel-dombon állott castellum részleges régészeti kutatását J. Dankó Katalin végezte el.³⁴ Az objektum pontosan 40x40 méteres, két méter széles kőfallal övezett terület. A középkori városmagtól északra, nagyjából 1 km-re található. Az épület curiaként való első említése 1461-ből származik, 1465-ben Pálóczi László által, Mátyás király engedélyével vár módjára erősítik meg, s a források ezután castellumként emlegetik.³⁵ 1528-ban pusztult el, a két király közti háború alkalmával. A beépített területen folytatott feltárás jelentős részleteket hozott felszínre, többek között olyan faragott kőanyagot, melynek közvetlen párhuzama a Vörös-torony kutatása során előkerült faragványok között található. A részleges kutatás az alaprajz főbb vonalakban való tisztázásán túl (az ásatási eredmények és az analógiák felhasználásával Székér György megfogalmazott egy rajzi rekonstrukciót is) nem adott megnyugtató választ az építmény kronológiájára, a napvilágra került leletanyag egy része inkább a XIV. századra jellemző.³⁶ Mivel a lelőhelyen beépített magántelkek sorakoznak, a közeljövőben nem mutatkozik lehetőség további kutatásokra.

Egyházi épületek

Beginaház

A ferences harmadrendek, beginák XV. század végén alapított kolostora részére a Patakot birtokló Pálóczi család nőtagjai építtettek és adományoztak épületeket. 1500 körül Pálóczi Imre özvegye, Rozgonyi Dorottya egy kápolnát és kolostort építtetett számukra a minoriták Boldogasszony kolostorától nyugatra. Ez a kolostor és kápolna a Szentlélek titulust viselte. Valószínűleg a Kossuth utca nyugati oldalán, az egykori Huta – Trója – Fazekas-sor tájékán, a későbbi kollégium épületei helyén lehetett.

Domonkos kolostor

A Szent Vincéről elnevezett pataki domonkos kolostor helyét nem sikerült lokalizálni, noha ez több vonatkozásban is nagyon fontos lenne. A források egyértelműen nem jelölik meg a helyét, így csak feltevéseink lehetnek arról, hogy hol állhatott. A néphagyományban ma is élő elképzelés szerint a Sárospatak és Bodrogolaszi között lévő Szemince-dombon volt a domonkosok kolostora, az egykori szőlőhegy neve torzult formában őrzi a kolostor emlékét („Szemince-Szent Vince”).³⁷

³⁴ J. DANKÓ 1990. 217-226.

³⁵ DÉTSHY 1966. 183.

³⁶ DANKÓ 1988 50.

³⁷ Néhány idős bodrogolaszi ember szerint az 1950-es 60-as években kőbányászás közben sok csontváz került elő, s ezt még „régészek is megnézték”. Erre vonatkozóan sem a sárospataki,

Ettől azonban megfontolandóbb, hogy a domonkos-rend történetével foglalkozó munkák is ide helyezik a kolostort. Pfeiffer Miklós a domonkos rend magyarországi történetével foglalkozó munkájában számba vette a pataki domonkosokra vonatkozó szórványos adatokat. Első említésük 1238-ból való, 1255-ben a pápa az egri egyházmegyei papok tizedügyeinek rendezésével bízta meg a domonkosokat. Ugyanebből az évből maradt fenn az említése annak, hogy a kolostoruk egy Szent Vincéről elnevezett szőlőhegyen állott, melyet a tatárok felgyújtottak, s 1322-ben szintén tűzvész martaléka lett. Templomában 1259-ben Szent Péter ereklyéi előtt egy rutén asszony beteg jobb keze meggyógyult.³⁸

Egy másik, jóval valószínűbb elképzelés szerint a pataki domonkos kolostort a városmag közelében kell keresni. Ennek oka, hogy a domonkos rend mindenhol városokban telepedett meg, városokban prédikált. A vár építéstörténetével foglalkozó munkák közül majd mindegyikben található utalás arra, hogy Perényi Péter várépítkezéseihez felhasználta az elbontott domonkos kolostor köveit. Ez azonban inkább csak a hagyományban élhet így, erre vonatkozó hiteles forrást nem ismerünk. A Vörös-toronyban végzett kiterjedt falkutatás során jó néhány román és gótikus kőfaragvány került elő másodlagos helyzetben, ugyanakkor a déli városfal bizonyos szakaszain feltűnően nagy számban látni ma is bontásból származó középkori kőanyagot.³⁹ Ez önmagában is utalhat arra, hogy a kolostor a vártól délre lehetett. A régészeti kutatással pontosan lokalizált, a középkori település északi szélén létesített ferences kolostorra vonatkozó „felső kolostor” elnevezés szintén azt feltételezi, hogy kellett lennie egy „alsó”, vagyis déli kolostornak is. Ennek helyére azonban régészeti próbaásatások hiányában nem derülhet fény. Janó Ákos szerint a domonkosok kolostora a Móricz Zsigmond utca-Thököly utca és a Bodrog között lévő kiemelkedésen lehetett, az ott lévő pincékben ma is láthatóak várfalszerű maradványok.⁴⁰ Szűcs Jenő feltételezése szerint a domonkos kolostor a későbbi trinitárius kolostor helyén lehetett, ám az itteni kutatás nem szolgáltatott ezt alátámasztó nyomokkal. Topográfiai megközelítésből vizsgálva a problémát, más elképzelés szerint a kolostor az 1700 körül épült görög katolikus templom helyén állhatott, a középkori várost kettészelő „Nagy-út” (a mai Kossuth Lajos utca – Szent Erzsébet utca – Szent József utca déli végén).⁴¹ Itt 1965-ben vízvezeték fektetésekor kerültek elő falmaradványok.

sem a miskolci Herman Ottó Múzeum Adattárában nem találtam utalást. Érdekes, hogy egy kéziratában Gömöri János is azt jegyzi meg, hogy a szemincei domonkos kolostort elhordták kőbányászás során: SRM Adattára, 71. 12. Ez a hagyomány megfontolandó, a Szemince-hegyen van egy nagyobb beomlott üregszerű mélyedés, melyet a helyiek „Papok Kútjának” neveznek. Ugyanakkor a helyszínen ezen kívül semmi nem utal egykori épületre.

³⁸ PFEIFFER 1917. 58. Legkorábbi említését közli: HARSÁNYI 1938. 81.

³⁹ A Vörös-torony műemléki helyreállításakor az alsó osztópárkányok cseréje során számos nagyméretű ablaktöredék, könyöklők, kávak, festett bordatöredékek kerültek elő, melyek a kutatók feltételezése szerint a domonkos kolostorból származhatnak. J. DANKÓ K 1988. 27.

⁴⁰ JANÓ 1997. 44. Az Arad utca 9. számú épület nemrégiben elkezdődött, s jelenleg is zajló átalakítása során valóban láthatóvá vált a pincelejárát felett egy olyan falszakasz, mely „középkorinak tűnik”, s itt sor került olyan betöltött pinceág kitisztítására is, mely késő középkori leletanyagot tartalmazott. Minden kétséget kizáró bizonyítékot csak a sűrűn beépült területen lévő házak telkeinek szondázó kutatásától lehetne remélni.

⁴¹ GYURKÓ 1984. 15. Idézi J. DANKÓ K. 1988. 28

Ferences kolostor

A sárospataki ferences kolostor és a hozzá épült klarissza kolostor kápolnájának helyét sikerült pontosan lokalizálni, s részleges feltárásukra is lehetőség nyílt: a kutatás megszakításokkal 1972 és 1974 között zajlott. Az eredmények közzétételére is sor került.⁴² Az ásatás a terület erős beépítettsége miatt nem terjedhetett ki a kolostor és templom egészére. Noha a terület régészetiileg védetté lett nyilvánítva, a ferences kolostor, valamint a mellette állott Szent Annáról nevezett klarissza kolostor és kápolna további kutatására csupán elvi lehetőség kínálkozik

Keresztelő Szent János plébániatemplom

Sárospatak egyik legjelentősebb középkori épületének, a Keresztelő Szent János plébániatemplomnak és környezetének régészeti kutatása 1964-ben kezdődött, s kisebb megszakításokkal 1970-ig tartott. Ezek a kutatások főbb vonalakban fényt derítettek a templom építéstörténeti periodizációjára, s több vonatkozásban a város történetére is. A templom részletesebb építéstörténetét ma még nem ismerjük pontosan. A templommal kapcsolatban Détsky Mihály levéltári kutatásainak köszönhetően számos oklevél vált ismertté, ám eredetéről, kiépüléséről és építetőiről ma sem tudunk biztosat. A templom régészeti kutatása során megismert részletei ma is többet árulnak el történetéről, mint az építéstörténeti vonatkozásban szűkszavú oklevelek.⁴³ A kutatásokat 1964-1966-ig Molnár Veronika, majd ezt követően 1970-ig Gömöri János vezette.

A rotunda fentebb fölvázolt eltérő értelmezésén túl a plébániatemplom korai periódusai is igencsak homályosak. Közvetett bizonyítéka ugyan van annak, hogy a XIII. században már állhatott az első plébániatemplom Patakon, de erről nagyon keveset tudunk. Ennek a templomnak in situ részletei nem kerültek elő a feltárások során, de napvilágra került a kerítőfala, melynek XIII. századi eredete valószínűsíthető: későbbi, mint a rotunda, mert hozzáépült, ugyanakkor korábbi, mint a nyolcszög három oldalával záródó XIV. századi szentély, mivel maradványai előkerültek a szentélyzáródás alatt is. Ezen kívül a későbbi elfalazásokból előkerült nagyobb mennyiségű kora gótikus építészeti anyag (bordák, oszlop-bélletes kapu töredékei) is arra mutatnak, hogy itt egy jelentősebb templom állhatott. A templom XIV. századi építkezéseiről is igen keveset tudunk. Molnár Vera feltételezése szerint a XV. századi, három hajós, két boltszakaszos, a nyolcszög három oldalával záródó szentélyű csarnoktemplom alaprajzilag egy korábbi, XIV. századi templom alapfalait követi, s azokra épült a déli előcsarnok kivételével. Az alapfalak korai volta mellett nemcsak a korai alaprajzi típus szól, hanem az is, hogy a templom északi oldalánál előkerült egy korábbi alacsony támpillér, mely egy régebbi, bazilikális felépítésű templomhoz tartozhatott. De ezt a korai támpillért és az alapfalakat leszámítva, a XIV. századi templomnak sem maradtak meg részletei.

⁴² J. DANKÓ 1975. J. DANKÓ-SZEKÉR 1994.

⁴³ DÉTSKY 1972.

A XV. század végére, 1492-re tehető a késő gótikus csarnoktemplom kiépítése. Déli bejárata elé négyszögletes, toronyszerű előcsarnokot emeltek. A háromhajós, monumentális belső teret négyszögletes, homorúan ívelt oldalú nyolcszögletes pillérek választották el egymástól. Kétszer hornyolt bordák hálóboltozatot formálva fedték a teret. A templom felépítésében és kialakításában a Felső-Magyarországi polgárvárosok későgótikus plébániatemplomaival mutat közeli rokonságot.⁴⁴

IV. Sárospatak a kora-újkorban

Patak (a forrásokban egyébként ekkor már legtöbbször Sárospatak) kora-újkori történelme, köszönhetően a jobb forrásadottságoknak és azok nagyfokú feldolgozottságának eléggé jól ismert. A történeti forráskutatások számbavételénél első helyre kívánczik Détshy Mihály neve, aki megannyi alapos tanulmányban foglalkozott az I. Rákóczi György korabeli – főként építészettörténeti és gazdaságtörténeti – részproblémákkal, s a korábban már fejezetenként megjelent, várral kapcsolatos kutatásait is összefoglalta 2002-ben megjelent, „Sárospatak vára” címet viselő, helyenként inkább forrásközlő és kevésbé értékelő, elemző kötetében.⁴⁵ A fentebb már említett, torzóban maradt várostörténeti monográfiában Péter Katalin volt hivatott megírni a kora-újkor időszakát, s az ő, főképpen társadalomtörténeti vonatkozású kutatásai részben konferenciakötetekben, részben pedig kisebb tanulmányokban napvilágot is láttak.⁴⁶ Gazdaságtörténeti aspektusból máig megkerülhetetlen alapmunka Makkai László I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratanyagát közléte⁴⁷, s újabban a korszak egyik legkiválóbb, Sárospatakon tevékenykedett gazdasági szakemberéről, Debreczeni Tamásról is jelent meg egy alapos feldolgozás.⁴⁸ Ugyancsak a gazdaságtörténet tanulmányozásához alapvető Németh Gábornak a sárospataki céhszervezetekről írott tanulmánya.⁴⁹ Román János vállalkozott a korszak kézművességében kulcsszerepet játszó habánokkal kapcsolatos addigi ismeretek számbavételére, de a sárospataki fazekassággal kapcsolatos, ugyan több ponton ellenőrizhetetlen forráshelyeket tartalmazó munkái is említést érdemelnek.⁵⁰ A kora-újkori/újkori település topográfiájáról ugyanakkor az egyik legjobban használható forrásközlés az egyébként etnográfus Balassa Iván nevéhez fűződik.⁵¹

⁴⁴ J. DANKÓ 1988. 52.

⁴⁵ DÉTSHY 2002. a szerző egyéb vonatkozó tanulmányait alább idézem

⁴⁶ PÉTER 1997. 809-856.

⁴⁷ MAKKAI 1954.

⁴⁸ DEBRECZENI-DROPPÁN 2004. 447-501.

⁴⁹ NÉMETH 1988.

⁵⁰ ROMÁN 1951. 294-347.

ROMÁN 1955.

ROMÁN 1959.

⁵¹ BALASSA 1994.

Ezekon túlmenően persze számos egyéb történeti munkát ismerünk ebből az időszakból (ezeket alább részben idézem), de az általában máshol is hivatkozott, elsődleges forrásokból dolgozó kutatók köre a fentiekben foglalható össze.

A Perényi-kor erőd- és rezidenciaépítkezései

A kora-újkor időszakának legfontosabb építészeti emléke a XVI. századi magyar történelem egyik legérdekesebb személyiségéhez, Perényi Péterhez köthető.

Patak Mohács utáni birtokosa 1534-ben a mezőváros déli felét bástyás fallal vetette körül, s abban felépítette új rezidenciáját is. 1541-ig épült ki a méretében a század közepén meginduló királyi építkezésekhez hasonlítható erődítmény, *arx*.⁵² Halála után a sárospataki építkezéseket fia, Perényi Gábor folytatta, 1567-ig.

A vár és az azzal összhangban megépült városfalak műemléki helyreállítással párhuzamosan zajló régészeti kutatása mintegy ötven esztendőn keresztül zajlott, s noha az eredményeket részletekbe menően feldolgozó, összefoglaló régészeti-építészettörténeti monográfia még nem készült el, a legfontosabb kérdések tisztázására már sor került. A történeti forrásfeltáró munka, párhuzamosan a több évtizedes régészeti kutatással, tisztázta a vár legrégibb részének tartott Vörös-torony építéstörténetét, pontot téve azokra a – főként a történeti források eltérő értelmezésén alapuló – szerteágazó kronológiai vitákra, melynek valamennyi aspektusára e helyütt nem érzem szükségesnek kitérni.⁵³

A hatalmas erőfeszítést igénylő, számos szakember munkáját magába foglaló műemléki helyreállítás a legtöbbször megszabta a régészeti kutatások „mozgásterét”, s ez a tény, párosulva az 1960-as években még a maival összehasonlíthatatlanul alacsonyabb szinten álló dokumentációs módszerekkel és lehetőségekkel, nagyon megnehezíti az apró részletek utólagos tisztázását. A műemlék együttes helyreállításának negyedik szakaszában, 1984-1995 között került sor a Vörös-torony módszeres falkutatására, amely jelentős eredményeket hozott. A torony reneszánsz nyíláskereteinek vizsgálata során bizonyítást nyert, hogy azok jelentős csoportja – az alsó szintek ablak és ajtókeretei – nem utólag került elhelyezésre, hanem egyidősek a falszöveggel, noha a kőfaragványok behatóbb művészettörténeti és stíluskritikai elemzésére még nem került sor.⁵⁴ Mivel a történeti forrásfeltáró munka a torony építésére vonatkozó utalást nem hozott felszínre, viszont a vár(os)falak kiépítettése minden kétséget kizáróan Perényi Péterhez köthetőek, már a kezdeti kutatások során kulcsfontosságú volt azok egymáshoz való viszonyának tisztázása. Noha eleinte ebben is mutatkozott némi félreértés, az újabb értelmezés bizonyossá tette a toronynak a hozzá csatlakozó várfalakkal való egyidejűségét, melyeknek abszolút

⁵² FELD 2004. 77.

⁵³ A Vörös-torony építéstörténetéről, kutatástörténeti összefoglalóval: FELD-SZEKÉR 1994, DANKÓ-FELD-SZEKÉR 1999, valamint FELD 2000. A rendszeres régészeti kutatás hamar egyértelművé tette, hogy a toronynak Árpád-kori részletei nincsenek, a hosszabb – tulajdonképpen a műemléki helyreállítás befejezéséig húzódó – vita tárgya az volt, hogy a Pálóczi családhoz, vagy Perényi Péterhez köthető-e a torony építése.

⁵⁴ FELD 2000. 81-82.

kronológiája a történeti forrásokból pontosan ismert: építése az 1534-ben kezdődött, s befejezését 1541-ben jelöli meg a szakirodalom.⁵⁵

A több évtizedig tartó régészeti kutatás ugyanakkor nem adott megnyugtató választ (jellegénél fogva ez nem is lehetett vállalt feladata!) arra vonatkozóan, hogy a kora-újkori vár területén állott-e korábbi épület, esetleg valamiféle erődítmény, s egyáltalán, milyen szerepet töltött be ez a terület a középkori Patak életében. Félretéve a történeti források eltérő értelmezéséből fakadó bizonytalanságot, közvetett és közvetlen régészeti bizonyítékokat egyaránt találhatunk arra vonatkozóan, hogy a Perényi Péter várépítkezése nem légüres térben kezdődött. A vár régészeti ásatása során több munkahelyen került elő középkori (beleértve az Árpád-kort is) tárgyi anyag, s nem csak néhány leletről beszélhetünk, egy markánsan elkülönülő középkori horizont megfogható a kerámia, kályhacsempe és fémanyagban egyaránt. Mivel a gyűjteménybe került leletekhez nem mindig kapcsolódtak rétegmegfigyelések, ezek legtöbbször értelmezhetetlenek. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy már eleve másodlagos helyzetben voltak akkor, amikor napvilágra kerültek. A Perényi-kori építkezések köztudottan hatalmas földmunkával jártak, így ezeket a tárgyakat hiba lenne kronológiai érvelésnél felhasználni. Ezen túlmenően viszont egyáltalán nem zárható ki, hogy 1534 előtt is lehetett a vár helyén *valami*, de hogy ez pontosan *mi* volt, erődítés-e, vagy kizárólag a középkori településhez tartozó objektumok (ez utóbbi tűnik valószínűbbnek), nem lehet eldönteni biztosan. J. Dankó Katalinnak először 1982-ben, majd 1986-ban nyílt alkalmá a belső várudvar területén feltárásokat végezni. Kiderült, hogy korai épületmaradvány nincsen az udvar szintje alatt. A sok bolygatás miatt nem lehetett pontos rétegtani megfigyeléseket tenni, a kutatóárkokból ugyanakkor jelentős mennyiségű Árpád-kori és késő középkori leletanyag is előkerült, használati- valamint díszkerámia, kályhacsempe és fémanyag egyaránt. A helyreállítások feszített ütemezése miatt sajnos az udvar teljes területén nem volt lehetőség a bolygatatlan altalajig terjedő kutatásra, így ismereteink korántsem lehetnek teljesek.⁵⁶

A Vörös-torony, valamint az első formájában 1534-1541 között kiépült városfalak főbb vonalaiban ismert építéstörténetével ellentétben a régészeti és történeti kutatás nem tudta tisztázni, hogy mikor zárták körül a torony előtt területet belső fallal, s hogy mikor készült el a Bodrog felőli falöv, az Olaszbástya.⁵⁷

A földelhordás és ehhez kapcsolódó régészeti kutatás során rögzített nyomok (részben rétegmegfigyelések, részben pedig konkrét jelenségek) arra utalnak, hogy az Olaszbástya megépítése előtt a torony körül létezhetett egy védelmi rendszer, ám a közöletlen, s csak az ásatási dokumentációból kiszűrhető, erre vonatkozó szórványos adatok nem elegendőek ennek rekonstrukciójához. A földkitermeléshez kapcsolódó régészeti kutatásokat 1962-63-ban Kovalovszky Júlia, 1963-65-ben Molnár Vera, 1968-69-ben Gömöri János, 1971-től pedig a

⁵⁵ A műemléki helyreállításokat 1955-től évtizedeken keresztül személyesen irányító, s emellett nagyszabású forrásfeltárást végző Détsy Mihály vállalkozott a régészeti kutatások szakaszonkénti összefoglalására a Magyar Műemlékvédelem köteteiben. A torony körüli feltárások és a csatlakozó várfalszakaszok kutatása után megállapította: „A több ágú lőréseket kétségtelenül az eredeti építkezéskor alakították ki, s néhányat az 1530-as években Perényi Péter építkezéseikor a csatlakozó várfalakkal és a torony északi oldalához épült, minden bizonnyal külső lépcsőt hordó pillérrel elzártak, eltakartak.”

⁵⁶ SRM Adattára 86.

⁵⁷ FELD 2004. 77.

munkálatok befejezéséig J. Dankó Katalin irányította. Nem helytálló a régészeti feltárások hatékonyságát bíráló Janó Ákosnak az a megállapítása, miszerint a tornyot körülölelő árok feltárása nem történt meg teljes mélységben. Az adattári dokumentációk tanúsága szerint valamennyi ásató legalább kutatóároknyi szélességben elérte a sziklás altalajt, így az árok rétegsora tanulmányozhatóvá vált. Az viszont igaz, hogy az eredeti árokfenék átlagban 1 méterrel mélyebben volt a jelenleginél.⁵⁸ A Vörös-torony körül alaposabb rétegmegfigyelésekre legelőször Molnár Verának nyílt lehetősége a torony nyugati oldalán, 1963 júniusa és októbere között. Munkájának főbb eredményeiről – egyedülként – írásban is beszámolt.⁵⁹ A torony nyugati oldalán húzott kutatóárkában a bolygatatlan talaj fölött jelentkező szürke, agyagos feltöltési réteget, mely a torony alsó lőrésaitól kezdődően 2 méteres emelkedéssel az Olaszbástya falalapozásának megy neki, a falhoz tartozó sáncként értelmezte. Az ebből a zárt rétegből előkerült – és a gyűjteménybe bekerült – töredékes kerámia pontosabb keltezése nem lehetséges, feldolgozása azonban ennek ellenére sem érdektelen teljesen. Az ásatási naplóban megemlített, a használati kerámiától biztosabban keltezhető kályhacsempéknek időközben sajnos nyoma veszett.⁶⁰ A Vörös-torony északi oldalán, a torony bejáratánál végzett kutatás – melyet Kovalovszky Júlia majd 1963-64-ben Molnár Vera végzett – szintén fontos megfigyeléseket eredményezett. Kovalovszky Júlia a Vörös-torony és a Lorántffy szárny csatlakozását vizsgálta. A torony alsó lőrésai alatt ő is észlelt egy szürke, iszapos réteget, melyből a leltárkönyv tanúsága szerint kályhacsempék is kerültek a gyűjteménybe.⁶¹

Molnár Vera a kapu jobb oldalán álló támpillér és a loggia fala közti területet kutatta. Sikerült feltárnia a toronyba vezető híd maradványait. A kutatás másik lényegi eredménye az itt lévő, különböző feltöltési rétegek vizsgálata volt, a kutató régész megfigyelése szerint a sziklás talaj feletti – legalsó – feltöltési réteg is XVII. századnak bizonyult.⁶² A torony körüli legkorábbi, két helyen megfigyelt szürke réteg itteni „hiánya” minden bizonnyal a loggia építésével járó bolygatásokkal magyarázható. 1968-69-ben a K-i részen folyt a földkitermelés, ahol Gömöri Jánosnak nyílt alkalm a torony körüli rétegek vizsgálatára. Az általa húzott 2. számú kutatóárok keleti végén, a felszíntől 140 cm-re rézkori sír került elő, alatta ugyancsak rézkori, 120 cm vastag kutúrréteggel.⁶³ Gömöri értelmezése szerint a Vörös-torony eredetileg egy teknőben állt, a kibúvó sziklákra építve. Az előtte lévő, őskorban lakott természetes dombot alakították sánccá.⁶⁴ Ez volt a torony körüli első védelmi rendszer, majd ezt követte az ötszögű Olaszbástya megépítése, melynek fala a torony körüli sánctól elment. Megfigyelése szerint a torony körüli meredek falú árkot ugyanekkor jelentősebb mértékben feltöltötték, ám ez a feltöltés még nem fedte a torony

⁵⁸ JANÓ 1997. 51.

⁵⁹ MOLNÁR 1965. 213-222.

⁶⁰ A napló tanúsága szerint a szürke rétegből „igen nagy mélységből” két női fej, egy kalapos férfifej, valamint egy címet tartó kezecskéket ábrázoló töredék került elő. SRM Adattára, 63. 22.

⁶¹ Az ásatási dokumentációt sajnos nem találtam meg. A leltárkönyvbe „legalsó szürke, iszapos rétegből” megjegyzéssel bekerült kályhacsempék egy része elkallódott. Néhány innen előkerült, ma is meglévő csempe viszont a gyűjtemény legkorábbi csempecsoportjához tartozik.

⁶² SRM Adattára, 63. 23.

⁶³ A sír közlését az ásató régész a közeljövőben tervezi. Gömöri János szóbeli közlése. 1971-ben J. Dankó Katalin tárt fel a K-i részen őskori kultúrréteget. SRM Adattára, 80. 38.

⁶⁴ SRM Adattára

alsó, többágú lőréseit. A XVI-XVII. században a bástyában lényeges feltöltés nem történt, a természetes feltöltődés és a talajerózió során azonban a torony tövénél a lőréseket teljesen elborító, leletgazdag réteg keletkezett. 1702 után megkezdődött a bástya gyors feltöltése, az Olaszbástyából származó törmelék vastag köréteget alkot, melyet egyébként már Molnár Vera is észlelt a Ny-i oldalon. A feltöltés legfelső rétege Gömöri kutatóárkaiban is XIX. századnak bizonyult.⁶⁵

A belső várudvaron 1986-ban nyílt lehetősége behatóbb feltárást végezni J. Dankó Katalinnak. Sikertelen megfognia egységes kőburkolat formájában a reneszánsz udvarszintet. Az korábbi terepviszonyokat a sok bolygatás miatt itt már nem lehetett vizsgálni.⁶⁶ A Perényi-szárnyra merőlegesen húzott I. számú kutatóárkban előkerült cölöplyukakat az ásató feltételez a torony körüli legkorábbi védelmi rendszer elemeinek vélte.⁶⁷ Hasonló, rendszerbe illeszthető nagyméretű cölöplyukak Kovalovszky Júlia 1963-as I. szelvényében is előkerültek a torony keleti oldalán, melyek folytatását Gömöri János is megfigyelte 1969-ben. A 9 db, egymástól azonos távolságra feltárt, egyenes cölöplyuk sor ferdén nekifut az Olaszbástya falának, avval nem hozható összefüggésbe.⁶⁸ Gömöri János elképzelése szerint a torony körül egy korai védelmi konstrukció előzte meg a biztosan Perényi-kori Olaszbástyát, ám az erre utaló szórványos nyomok nem elegendők a kérdés eldöntésére.

A Vörös-tornyot körülölelő Olaszbástya DK-i kiszögellése közelében az OMF munkatársai 1958-ban egy 17 méter hosszú, 1 méter széles ÉNy-DK-i irányú falat bontottak ki, mely ferdén átfut a kazamatán is, a kazamata külső fala hozzáépült. A kazamatasor külső falánál magasabban megmaradt szakaszában egy keskeny, középen összeszűkülő lőrés is megmaradt. A külső falcsonk végénél Kovalovszky Júlia kutatóárkok nyitásával megállapította, hogy a fal tompaszögben megtörve déli irányban folytatódott, ezen a szakaszán azonban köveit az alapozás aljáig kiszedték. A fal rendeltetését és a Perényi-korabeli építkezésekkel való összefüggését nem sikerült tisztázni.⁶⁹

Az torony körüli védelmi rendszer kialakulása mellett több ponton homályos a Perényi-kori városfalak pontosabb periodizációja, noha azok építéséről viszonylag sok egykorú forrás maradt fenn, amelyeket Détshy Mihály gyűjtött össze és értelmezett.⁷⁰ A sárospataki erődítési munkák tervezője és a kivitelezés irányítója Alexander Vedani észak-itáliai mester volt. Létrejött az észak-déli irányban erősen megnyújtott, ötszög alaprajzú, szegletein és nyugati hosszoldalán több ponton bástyákkal erősített külső vár (s egyben belső város). A belső város északi határául a plébániatemplom északi falak kínálkozott. Ezt megvastagították, keleti és nyugati irányba folytatták, a falvonulat végeit egy-egy négyszögletű sarokbástyával zárták le. A sarokbástyáktól indult déli irányban a nyugati és a Bodrog felőli keleti hosszú falvonulat. Az egyenes nyugati fal elé közepénél kisebb négyszögű, ettől délre nagyobb ötszögű bástyát emeltek, déli végét pedig kerek

⁶⁵ SRM Adattára, 70. 128.

⁶⁶ pl. az Erdélyi-teremhez vezető lépcső kialakításakor már korábban jelentékeny mennyiségű földet termeltek ki – régészeti felügyelet nélkül.

⁶⁷ SRM Adattára, 87. 18.

⁶⁸ SRM Adattára, 70. 128.

⁶⁹ SRM Adattára, 61. 29.

⁷⁰ DÉTSY 1987. valamint DÉTSY 2002. 41-48.

sarokbástyával zárták le. Innen délkeleti irányban folytatódott a falöv, majd tompaszögben megtört és rombusz alakú bástyával megerősítve hosszú egyenes vonalban csatlakozott a toronyhoz.⁷¹ Noha a fennmaradt források nem tesznek erre vonatkozó utalást, néhány régészeti megfigyelés szerint valószínűsíthető, hogy a kőfalak teljes kiépítése előtt bizonyos szakaszokon egy ideiglenesebb, széles földsáncsal erősített palánk védelmi vonal létesült a városfal közvetlen előzményeként. Gömöri János elképzelése szerint a plébániatemplom Ny-i falához csatlakozott egy ideiglenes sánc, s ebbe a sáncba alapozták később a templom átalakítása után a pilléreket. Ugyanakkor figyelemreméltó az is, hogy a templomtól K-re húzódó várfal falazási módja kissé eltér a templom É-i falához „ragasztott” nyugat felé folytatódó várfalszakasztól. Míg az előbbi a cinterem mellé épült, tehát az erődítési rendszerbe a temetőkerítés falat is befoglalta, az utóbbi átvágja a cinteremfalat, a szentély átalakítása után létesült. Ugyancsak Gömöri János „érte nyomon” e korai (a városfaltól legalábbis korábbi) sáncot a délnyugati fal mögötti ágyúdomb átvágása során. A feltárás eredményei szerint az ágyúdomb alapja egy sánc, melynek szegélyét 3 cölöpsor erősíti. A kutatás során megfigyelt, 20-30 cm átmérőjű cölöpök a sorban 35-60 cm-re állnak egymástól. A sorok távolsága 60 és 80 cm. Az első sortól 7 méterre újabb cölöpsor jelentkezett, közben elszórva több kisebb cölöplyuk került elő. A sánc felszínét vékony fakorhadékos réteg jelölte, ami a cölöpsorok között elszórt cölöplyukakkal együtt az ásató szerint a sánc tetején állott faépítményre utal. A fakorhadékos rétegben egy 1532. és egy 1535. évi dénár került elő. Gömöri szerint a palánkkal erősített sánc is Perényi idejében készült az 1530-as években, s korábbi, mint az elé épített várfal.⁷² Miután a várfal teljesen elkészült, közte és a sánc között falszoros képződött, ez egyébként jól kivehető a karlsruhei levéltárból ismert 1573. évi váralaprajzon. A DNY-i sánc a rajz szerint az erődítés nyugati vonalán és az É-i rész templomig érő szakaszán egyszerű palánkkal folytatódhatott.⁷³ Érdekes az is, hogy a hagyomány szerint a domonkos kolostor romjaiból a várfalépítéshez hordott kövek a külső várfalak azon szakaszaiba vannak befalazva, melyek mögött nem húzódik palánk, a legtöbb ilyen kő a D-i és a K-i falban fordul elő. Az ágyúdomb alatt lévő sáncot már Molnár Vera is megfigyelte, aki 1965. szeptember 6.-október 29.-ig folytatott ásatást a vár DNY-i sarokbástyájánál, az ún. „Veres-bástyánál”, a kazamatás kijárat mellett, mintegy 15 méternyire Gömöri János 4 évvel későbbi szelvényeitől. Kutatószelvényében 760 cm mélyen érte el a bolygatatlan altalajt, s összesen 8 réteget különített el. -200-tól -600 cm-ig egy nagyon egységes feltöltési részt tapasztalt, ezt a nagyméretű feltöltést ő is földsáncként értelmezte, viszont jóval korábbinak tartotta a várfalnál, a XV. századra keltezte, ásatási megfigyelései alapján.⁷⁴ Mivel azonban a források szerint a városfalak építése, s a belső város kiszakítása a város testéből Perényi Péter műve, az ez esetben megbízható és egyértelmű történeti forrásoknak mondanánk ellent, ha a sáncot a Pálócziak idejéhez kötnénk. Helytállónak tarthatjuk tehát Gömöri János azon elképzelését, miszerint a Perényi-kori városfal több periódusban épült, s teljesen csak 1541-re készült el.

⁷¹ DÉTSY 2002 47.

⁷² SRM Adattára, 70. 127

⁷³ Natalis Angelini olasz hadmérnök váralaprajzát közli J. DANKÓ 1984 238.

⁷⁴ SRM Adattára, 67. 90-91.

A védelmi rendszer kutatásában már Kovalovszky Júlia és Molnár Vera is közreműködött, de ezek a munkák még esetlegesek voltak. A városhatár városrendezési és helyreállítási munkálatokhoz kapcsolódó, jóval alaposabb kutatására nyílt lehetősége 1978-tól kezdődően J. Dankó Katalinnak. A keleti, Bodroggal párhuzamosan futó falszakasznál a legfontosabb új eredményt a Vízi-kapu előterének feltárása jelentette, mellyel a kapu védelmére épített bástya alaprajzi elrendezését és építési periódusait sikerült tisztázni. A Perényi-kori bástya a feltárás tanúsága szerint kissé szabálytalan, négyszög alakú építmény volt. A falkutatás XVI. századi lőrészek kibontását és az ugyanehhez a periódushoz kapcsolható vízkivezető feltárását eredményezte. 1983-ban a nyugati várak feltárása kezdődött meg, 1984-ben került sor a nyugati városhatár park alatt húzódó szakaszának kibontására, s az itt lévő Perényi-kori bástya feltárására. A bástya a DNy-i sarokbástya, valamint a Kuczik-gödörben korábban feltárt négyszögű bástya között helyezkedett el, teljes feltárására sajnos nem került sor. A külső árokban a bástya építéséhez kapcsolható a Ny-i fallal párhuzamosan húzódó fal, ugyanis kövei szervesen beleépültek a bástya falába.⁷⁵

A belső várban zajló műemléki helyreállítások 2003-ban lezárultak, ám a kutatás során nyert hatalmas információanyag jelentősebb része még feldolgozatlan. Az építéstörténet kérdéseiben alapvetően megbízható, de igencsak szerteágazó eredmények összefoglalása e páratlanul nagy munkában részt vett szakemberekre vár.

Ugyanígy elvégzendő feladat a sok évtizedes régészeti ásatásból származó, teljes raktárt megtöltő leletanyag módszeres feldolgozása. Noha ezektől kronológiai kérdésekben meggyőző adatokat a fentebb már említett körülmények miatt aligha remélhetünk, a korabeli anyagi kultúra, a kereskedelmi kapcsolatok, és gazdasági kérdések árnyaltabb ismeretéhez a főként kerámia és fémleletek legalább katalógusszerű közzététele megérné a fáradságot. A régióban viszonylag részletesen kutatott kora-újkorai kályhásság kérdésében is számíthatnánk új eredményekre. Hiszen míg a XVII. századi pataki kályhacsempe típusoknak legalább egy részét ismerjük⁷⁶, a Perényi-kori, illetve a Dobók birtoklásának idejéből származó darabok alig ismertek.

V. Sárospatak a XVII. században

Perényi Gábor 1567-ben bekövetkezett halála után Sárospatak rövid ideig kamarai birtok, majd a Dobó család szerezte meg. Ferenc ma még részleteiben nem ismer módon tovább folytatta a vár és a város megerősítését. 1608-ban Lorántffy Mihály örökölte a várat és a birtokot. Lányát, Lorántffy Zsuzsannát 1616-ban vette feleségül Rákóczi György, akit 1630-ban erdélyi fejedelemmé választottak. Az 1616-tól 1660-ig, a fejedelemasszony haláláig terjedő időszakot minden történeti munka Patak fénykorának nevezi.⁷⁷

⁷⁵ J. DANKÓ 1986. valamint SRM Adattára, 87. 18.

⁷⁶ GYURICZA 1992.

⁷⁷ BALASSA 1994. 17.

Az 1570. évi urbárium után fél évszázaddal későbből, 1620-ból maradt fenn jegyzék a városról.⁷⁸ A két Lorántffy-testvér, Mária és Zsuzsanna vagyonának megosztásához készült ez az összeírás, a belső városi házakról, valamint azok tulajdonosairól. A fallal kerített városrészben, a belső városban 112 ház tulajdonosait sorolták fel, míg a keleti városhatár előtt lévő Szárazhíd mellett 28 házat írtak össze. Az összeírás 15 nemest sorol fel, a többiek között főként az őrséghez tartozó fegyvereseket. A különféle ipart űző kézművesek aránylag nagy száma – mintegy 20 – azért meglepő, mert a város mesterembereinek többsége Kispatakon lakott.⁷⁹

A ma „*Múzsák Temploma*” néven működő kulturális, oktatási központnak helyet adó, egykori trinitárius kolostor építéstörténete a XVII. századig nyúlik vissza, a vonatkozó forrásokat Détsy Mihály gyűjtötte össze. 1631-ben említik először a „*Nagy új kőházat*”, mely eredetileg istállónak, s a prefektus lakóházának készült. 1651-ben Rákóczi Zsigmond és Pfalzi Henrietta esküvőjére lakodalmas háznak rendezték be, itt szállásolták el az előkelő vendégeket. Később számvevőházként és magtárként funkcionált. II. Rákóczi Ferenc már 1693-ban felajánlotta az épületet a trinitárius rend osztrák tartományfőnökének kolostoralapítás céljára, az építkezés azonban csak 1728-ban indult meg. A 2000-2001-ben folytatott műemléki helyreállítás és kutatás során sikerült feltárni azokat a formai építészeti részleteket, amelyek az épületet I. Rákóczi György építkezéseihez kapcsolják.⁸⁰

A XVII. század derekán épült, vagy nyerte el végső alakját a templom közelében lévő jelenlegi képtárépület, a Debrecenit követő prefektus, Klobusiczki András számára. Ettől délre, a mai óvoda helyén Bodor Benedek udvarbíró háza épült fel. A belső város házállománya 1660-ig, Lorántffy Zsuzsanna haláláig egyébként kevésbé változott.⁸¹

A későbbi, ugyancsak XVII. századbéli urbáriumok tanúsága szerint lényegesen nem változott, bár az 1631. évi összeírás a házak számában bizonyos csökkenést mutat.⁸² 1630-tól kezdődően viszont emelkedett az uradalmi épületek száma, különösen Debreczeni Tamás ügybuzgalmának köszönhetően, aki 1632. szeptemberében lett I. Rákóczi György (és felesége, Lorántffy Zsuzsanna) birtokainak prefektusa. Munkálkodása a magyarországi Rákóczi-birtokok életében és fejlesztésében egy új és virágzó korszakot jelentett.⁸³

Debreczeni hivatalba lépése után mindenekelőtt a gazdasági épületeket igyekezett helyreállítani. Az általa írt jelentésekből tudjuk, hogy istállókat és szekérszint építtetett. Előbbiek pontos helyére nincsen adatunk, ám egy másik, kőből épült nagy istállóról tudjuk, hogy a belső városban állott a prefektus lakása alatt.⁸⁴ A szekérszín viszont a régészeti kutatások során napvilágra került. Molnár Vera 1965-ben a D-i, ún. „Veres-bástya” kutatásakor egy, a déli várfalhoz hozzáépült kőépületet tárt fel részlegesen. A 30 méter hosszú épület belsejében

⁷⁸ Közli: ROMÁN 1965. 27-30.

⁷⁹ DÉTSZY 2005. 102.

⁸⁰ M. JUHÁSZ-DANKÓ 2003.

⁸¹ DÉTSZY 2005. 103.

⁸² UC 40/39

⁸³ A prefektus életéről és működéséről, sok pataki vonatkozású forrás földolgozásával: DEBRECZENI-DROPPÁN 2004. 447-501.

⁸⁴ DÉTSZY 2002. 160.

semmiféle osztásra nem bukkant. Építését a XVII. századra keltezte.⁸⁵ Egy 1635-ből származó forrás „Az Veres Bastya mellett valo Uy Szen”-t emleget, amit azonosíthatunk a Molnár Vera által feltárt, majd visszatemetett épülettel. A történeti források és régészeti megfigyelések szerencsés „egymásra találása” érhető nyomon a Debreczeni által szintén gazdasági céllal létesített gabonásvermek esetében.⁸⁶ A város piacán készített nagyméretű vermek közül néhányat sikerült föltárni a plébániatemplom, illetve a rotunda kutatása során.

A Lorántffy Zsuzsanna időszaka alatt létesített történeti kertekről az írott források, főként korabeli levelezések számolnak be. Az ezekkel kapcsolatos forrásokat Détsky Mihály gyűjtötte össze.⁸⁷

A vár főhomlokzatával szemben, az út mentén sorakoztak az újonnan létesített gazdasági épületek: az ágyúöntő ház, nagyobb terményraktár, fegyvertár, azaz cejkház (*Zeughaus*).

A források aránylag pontosan meghatározzák az ágyúöntő műhely helyét, az a vár bejáratával szemben, a külső vár utcájának átellenes oldalán állt. Noha I. Rákóczi György már 1620-tól öntetett ágyúkat Patakon, egy nagyobb méretű, korszerű, ágyú és harangöntésre egyaránt alkalmas műhely kiépítésére csak 1631-ben került sor. Ennek, valamint a mellette lévő kovácsháznak az építését habán mesterek végezték. Debreczeni 1633. júniusi jelentése szerint „Öntő ház, kemence és fúró ház oly, s kész is, hogy jobb afféle nem tudom Magyar- és Erdélyországban hol lehet”.⁸⁸ A város- és technikátörténeti szempontból egyaránt jelentős ágyúöntő műhely régészeti kutatása 2006. nyarán kezdődött és jelenleg is tart.

Habán telep (Újkeresztény udvar)

A sárospataki habánokkal kapcsolatos történeti forrásokat részint Román János, részint pedig Détsky Mihály gyűjtötte össze.⁸⁹ A bőséges adatoknak köszönhetően viszonylag pontos képünk van a közösség tevékenységéről, s lokalizálni tudjuk lakóhelyüket, az Újkeresztény udvart is. I. Rákóczi György 1645-ben a Nyitra megyei Csejtéről 200 főt telepített Sárospatakra, ahol a Héce nevű városrészben négy jobbágytelket biztosított számukra. Ezt később még egy telekkel növelték. 1663-tól a Sárospatakra települt jezsuiták 1680-ig katolikus hitre térítették őket, megtörtént gazdaságuk, házaik felosztásuk is. A habán telep helyét a XVIII. századi források egészen 1780-ig „*curia anabaptistarum*” néven tartják számon. A Héce nevű városrész úgynevezett *Bábagödrön* (Dobó Ferenc árok) túli részén kezdődött a habán telep. A pataki újkeresztény közösségről legrészletesebben egy 1656-ban Patakon átutazó küldöttség egyik tagja, a német Conrad Jakob Hildebrandt számolt be emlékirataiban. Kiváló mesteremberekként írja le őket, mesterségeik közül a késességet, fazekasságot külön kiemeli. Leírása szerint a késesek igen szép késeket és villákat készítenek, gyöngyház és színes csontberakású nyelekkel,

⁸⁵ SRM Adattára, 67. 91

⁸⁶ „Az város piacán az templum előtt igen tetszenék énnekem az vermek csináltatása, ha az földé jó lenne, megpróbáltatom...” idézi DÉTSKY 2002. 161.

⁸⁷ DÉTSKY 1973. 75-91. A kertekről lásd még: J. DANKÓ 1998.

⁸⁸ DÉTSKY 2002. 156. A pataki ágyúöntő műhely építésével, valamint a pataki ágyúöntő mesterekkel kapcsolatos forrásokat összefoglalja: DÉTSKY 1971.

⁸⁹ ROMÁN 1959.

DÉTSKY 1972. 123-144.

amelyekkel a magyarok az övüket díszítik. A gyöngyházat külföldről hozzák be. A késekből nagy jövedelme van a közösségnek, mert egész Magyarországot ők látják el. A fazekasműhelyben egy egész asztalra való agyagedényt, tálakat és tányérokat látott.⁹⁰ Az úti beszámolón kívül a korabeli levelezésekből is nyerhetünk adatokat a habán kézművesek termékeire, leginkább a fazekasárukra. Az újkeresztény fazekasok „kályháiról”, kályhacsempéiről 1655-től találunk adatokat, Lorántffy Zsuzsanna egy lengyel asztalos tervei alapján készített csempéket a pataki habánokkal. A fejedelemasszony Munkácsra is rendelt csempéket Sárospatakról. Az újkeresztény fazekasok termékeinek említését megtaláljuk a XVII. század végi várleltárakban is. A vár 1712. évi leltára öt emeleti teremben sorol fel újkeresztények készítette kályhát.⁹¹ Ezekről azonban nem tudhatjuk biztosan, hogy Sárospatakon készült-e, esetleg máshonnan hozatták őket. A pataki habánok szereplése csak történetileg mondható valamennyire tisztázottnak, a biztosan hozzájuk köthető emléktárgy jelenleg nem igazán ismert. A források által aránylag pontosan körülhatárolható sárospataki habán telepen régészeti kutatás idáig nem volt (s a terület csaknem teljes beépítettsége miatt erre reális esély nem is mutatkozik), mindössze csatornaásás közben került elő két elrejtett éremkincs innen. A pataki habánok kutatásában a továbblépés egyik lehetséges iránya lehetne a főként a vár ásatásából származó, XVII. századi leletanyagban elkülöníteni a hozzájuk köthető tárgyakat, hiszen termékeik egyik legnagyobb felvevője lehetett I. Rákóczi György és környezete.

Ispotály

A késő középkori épületből kialakított pataki ispotály, mely 1683-ig a református egyház tulajdonában volt, az egykori ferences kolostor közelében, Héce városrészben, a Bodrog folyó nagy kanyarjánál, a Bábagödörtől délre helyezkedett el. Az épület helyreállítását régészeti feltárás és falkutatás előzte meg 1989-ben, melyet J. Dankó Katalin és Valter Ilona végzett. A kutatás tisztázta a fő építési periódusokat. Az első periódusban, 1561 körül, kiépültek a főfalak és a később elbontott osztófalak. A korai, háromosztatú épület padlószintje a mai szint alatt fél méterre volt. A második periódus – az épület ispotályá váló átalakításának ideje – a XVI-XVII. század fordulójára tehető. Ekkor az osztófalakat lebontották, a ház közepére folyosót építettek. Négy szoba nyílt a folyosóról, kettő északra, kettő délre. A feltárt tűzhely-alap is ebből az időszakból való, melyet főzésre használtak. A szobákat a folyosóról fűtötték.⁹² Az ispotály temetőjének kerítése a korabeli feljegyzések szerint közös volt az ispotály épületével, annak volt egy „temetőre járó kis kapuja”. Ennek a temetőnek a Görbe utcai vízvezeték lefektetésénél 27 sírját tárt fel Megay Géza, 1962-ben. A mellékletek alapján valamennyi ekkor feltárt bolygatatlan temetkezés a XVII. századra keltezhető, de sok olyan sírrészlet is előkerült, melyek korábbi sírok voltak, s ezeket teljesen megsemmisítették az ispotályhoz tartozó temetkezések. A korábbi temető a ferences kolostor temetője lehetett. A XVII. századi temető feltárt sírjai általában szegényesebb melléklettel bírtak, ami azzal magyarázható, hogy itt volt a temető széle, s ide temették a

⁹⁰ A forrást idézi DÉTSKY 1972 133-134.

⁹¹ DÉTSKY i.m. 132-133.

⁹² J. DANKÓ-VALTER 2003

szegényebbeket. A néhány gazdagabb melléklettel ellátott női sírból pártadisz részletek, pruszlík aranyfonatú zsinórjai, ruhagombok, gyűrűk, s szattyánbőr csizma maradványai kerültek elő.⁹³

Kollégium

A I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna támogatásával a már korábban iskola számára átalakított begina kolostor⁹⁴ a XVII. század közepén számos épülettel bővült, ezek alapfali az iskola udvarán J. Dankó Katalin kutatásainak eredményeként a járószint burkolatában felszínre hozva láthatóak, a beépítés miatt csak részleteiben. Sikerült lokalizálni a „Nagy Auditóriumot” melyben elhangzott Comeniusnak, a Beköszöntője, s akinek 4 éves sárospataki tevékenysége az oktatás és a pedagógia fénykorát eredményezte.⁹⁵ A kollégium építkezéseivel kapcsolatos bőséges forrásanyag összegyűjtése Détshy Mihály nevéhez fűződik.⁹⁶

XVII. századi erődtítési munkálatok

Az I. Rákóczi György korabeli építkezések között nagy hangsúlyt kapott a külső vár megerősítése. Fennmaradt építési feliratos vörösmárvány tábla tanúsítja, hogy az északnyugati Új-bástya építését 1627-ben fejezte be. A Perényi-kori kis bástya helyén nagyméretű, ötszögű bástya épült, mely boltozatos kazamatás, pillérekkel tagolt tere az utca szintje alatt őrzi a XVII. századi állapotot. J. Dankó Katalin végzett kutatást a bástya É-i oldalán, ahol a bástyafal teljes hosszában (25. 4 méter) mintegy 4. 5 méter magasságban megmaradt. A kutatás során előkerült a bástyafalazatot borító kváder kőburkolat. A bástya felső járószintjének meghatározására is lehetőség nyílt.⁹⁷ A nyugati oldalon, a városház mögött sánc készült, mely a Szent Erzsébet utcai házak kertjeiben ma is nyomon követhető. A nyugati városház tövében a löportorony védelmére megépült az Oroszlán-bástya. Ez a bástya a „Kruczik-gödörben” épült házak és melléképületek falában fellelhető, s ez a sokszögű bástya is egy kisebb, négyszögletű Perényi-kori bástya elé épült. Hasonlóan bővítette a délnyugati bástyát I. Rákóczi György. A korábbi kisebb bástya helyére nagy, négyszögű bástya épült a délnyugati kazamatás várfallal egy időben. A fal alsó rézsűs felületét hatalmas kőlapokkal burkolták.⁹⁸ A falszakasz a Veres-bástyával zárul. A várfal mögötti széles sánc itt Ágyúdombbá szélesül, s többszöri megújítással a mai napig megmaradt. Szintén I. Rákóczi György időszakára esik a Vörös-torony előtti védmű, a „párkány” korszerűsítése, a külső falvonulat és a Perényi-kori fal átboltozásával kazamatarendszer

⁹³ SRM Adattára 62. 3.

⁹⁴ A kutatás szerint 1531 körül került sor a Sárospataki Református Kollégium megalapítására. BALASSA 1994. 16.

⁹⁵ J. DANKÓ 1999. 55.

⁹⁶ DÉTSHY 1973a. 41-63.

⁹⁷ J. DANKÓ 1984. 242.

⁹⁸ J. DANKÓ 1999. 56-57.

kiépítése, melynek csak alsó szintje, s hatalmas északkeleti ágyúterme maradt meg a helyreállításnak köszönhetően.

1981-83 között került sor a keleti városfal kutatására J. Dankó Katalin irányításával. A várfalat 37 méter széles árok övezte, külső falát 1. 5 méter széles kőfalakkal rakták ki. A keleti városfalon belül sánc húzódott, ÉK-i részén három nagyméretű külső pillér támasztotta, ellensúlyozta a földtömeg nyomását. A keleti városfal előtt, a Vízi-kapunál a Perényi-kori, négyszög alakú bástya a XVII. századi átépítés nyomán ötszög alakú lett. 1630-tól kezdődően több adatunk is van a várfalakat körülölelő árok mélyítésére. A templom északkeleti sarkánál az őrség és porkolábház épült.⁹⁹ Ugyanitt a XVI. századi ÉK-i bástya elé fülesbástya rendszert építtetett I. Rákóczi György. A J. Dankó Katalin által elvégzett kutatás az építési periódusok elkülönítését tette lehetővé. A várfalhoz épített támpillérek és a XVI. századi bástya elé épült a XVII. századi fülesbástya, mely többszintes lehetett, felső szintjéről nyíltak a lőréses. A sarokbástyánál derékszögben törő várfal a templom É-i falát magába zárta. A templom szentélyénél csatlakozó várfalban nyíló kaput 1633-ban Sánta kőműves tervezte és kivitelezte.¹⁰⁰

A DNY-i lőréses kazamatás várfal kiépítésére 1647 és 1650 között került sor. Ennek befejeztével történt meg az Ágyúdomb utolsó megújítása is. Gömöri Jánosnak az Ágyúdomb átvágása során tett megfigyelése szerint az új falak alapárkából kitermelt és a várárok mélyítésével kidobált sárga agyag fedte a korábbi rétegeket. Az Ágyúdomb ÉK-i szélére ekkor építették támasztékul a kazamatás falszakaszt erős pillérekkel.¹⁰¹

A DNY-i sarokbástya, valamint a déli oldalon állott „Veres-bástya” az 1702-es bécsi udvari kamarai rendelet által végrehajtott rombolás következtében csaknem teljesen elpusztult.¹⁰² Ez utóbbi kazamatás kijárata előtt 1965-ben végzett Molnár Vera kisebb kutatást, melynek során sikerült megállapítania a XVII. századi szinteket.¹⁰³

A Vörös-torony hatalmas ágyúteraszát 1656-ban építtette Lorántffy Zsuzsanna.¹⁰⁴ Ugyanekkorra készülhetett el a torony lefedése meredek hajlású gúlatetővel, a négy sarkon ugyancsak gúlasisakos tornyocskával.¹⁰⁵ Szintén Lorántffy Zsuzsanna fejeztette be az északkeleti Tömlőc-bástya erősítését, a tetején ágyúterasz kiépítését.

A vár, mint rezidencia a XVII. században

A fejedelmi házaspár 1641-ben határozta el, hogy a sárospataki várat rangjukhoz méltó rezidenciává építik ki. Az 1639-es löporrobbanás után épült újjá a torony nagyterme melletti délkeleti sarokszobában a török falicsempékkel burkolt audienciás szoba, mely 1642 nyarára készülhetett el. A „*bokályos ház*” 25x25 cm-es falburkoló csempéinek töredékei (melyhez hasonlóak azóta a regéci vár feltárásakor is előkerültek)¹⁰⁶ Molnár Vera 1963-64. évi, Vörös torony

⁹⁹ DÉTSZY 2002.

¹⁰⁰ DÉTSZY 1971. 356-357.

¹⁰¹ SRM Adattára

¹⁰² DÉTSZY 1968. 103.

¹⁰³ SRM Adattára, 67. 91.

¹⁰⁴ DANKÓ-FELD-SZEKÉR 1999. 387.

¹⁰⁵ DÉTSZY 2002. 245.

¹⁰⁶ SIMON 2005. 27-34.

körüli ásatásai során nagy számban kerültek napvilágra.¹⁰⁷ Egy évre rá épült meg a déli szárny emeletén a lőréses déli várfalhoz építve az egymásba nyíló, fiókos dongaboltozatú helyiségek sora, közöttük a fejedelemasszony hálószobája a félkör alaprajzú zárt erkéllyel.

I. Rákóczi György építkezései közül részletesebben ismerjük a loggia építéstörténetét. Détsky Mihály forrásfeltáró munkája cáfolta annak XVI. századi eredetét, s a helyreállítást megelőző kutatások eredményeivel kiegészítve a forrásokat, biztosan tudjuk, hogy a loggia a Perényi-kori építmények kötöttségeihez alkalmazkodva, s az e korból származó épületrészek felhasználásával, átalakításával I. Rákóczi György idejében, Lorántffy Zsuzsanna rendelkezései szerint, 1646-47-során épült.¹⁰⁸

A vár pusztulása előtt közvetlenül fennmaradt 1701-es leltár kulcsfontosságú forrás a vár XVII. századi állapotának rekonstruálásához, segít az egykori terek meghatározásában.¹⁰⁹

A palotaszárnyakban a helyreállítás utolsó szakaszában (sajnos a helyreállítás ütemezése miatt sokszor csak korlátozott mértékben) elvégzett falkutatásáról idáig nem jelent meg a kutatási eredmények részletes összegzése, noha az egykori terek, nyílások, tüzelőberendezések, alaprajzi sajátosságok rekonstruálásához erre feltétlenül szükség lenne.

Lorántffy Zsuzsanna 1660-ban bekövetkezett halála után Sárospatak történetében lezárult az Árpád-kortól folyamatos – időnként ugyan meg-megtorpanó, de mégis újrainduló – prosperitás időszaka, az erődítés katonai szerepe leáldozott, ezt elősegítette a külső vár 1702-ben bekövetkezett robbantása is.¹¹⁰ Ugyan a kibontakozó szabadságküzdelmekben ismét országos jelentőségű események színtere, de császáriak, a felkelők, valamint a tűzvész pusztulását hozták.

¹⁰⁷ MOLNÁR 1965. 216. A bokályos házról újabban J: DANKÓ 2005. 19-26., a bokálytáblák készítési helyéről, azok párhuzamairól PAPP 2005. 45-50., a bokályos ház műemléki helyreállításáról SZEBÉNYI 2005. 55-62.

¹⁰⁸ DÉTSKY 1973. 51-93.

¹⁰⁹ DÉTSKY 2002.

¹¹⁰ DÉTSKY 1968. 101-113.

Felhasznált irodalom

- BALASSA 1994 Balassa Iván: Sárospatak történeti helyrajza XVI-XX. század. Miskolc-Sárospatak, 1994.
- DANKÓ 2003 Dankó Katalin: A sárospataki Rákóczi-vár. M XLVII/5 (2003) 311-318.
- DANKÓ-FELD-SZEKÉR 1999 Dankó Katalin – Feld István – Szekér György: A régészeti kutatások jelentősége a sárospataki vár építéstörténetének felderítésében. HOMÉ (XVIII) 1999. 375-393.
- DANKÓ-VALTER 2003 Dankó Katalin – Valter Ilona: A sárospataki késő középkori ispotály. In: Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Szerk: Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit. 2003. 367-384.
- DEBRECZENI-DROPPÁN 2004 Debreczeni-Droppán Béla: Egy gazdasági szakember a XVII. századból: Debreczeni Tamás élete és működése. FONS XI (2004) 3. sz. 447-501.
- DERCSÉNYI-GERŐ 1957 Dercsényi Dezső – Gerő László: A sárospataki Rákóczi-vár. Budapest, 1957.
- DÉTSZY 1959 Détsy Mihály: Beszámoló a sárospataki vár helyreállítási munkáiról. M III. 89-97.
- DÉTSZY 1963 Détsy Mihály: Adatok Sárospatak fénykorának történetéhez. BSZ. 7 (1963) 55-65.
- DÉTSZY 1966 Détsy Mihály: A sárospataki vár helyreállítási munkái 1955-1962-ben. MM III (1961-1962) 1966. 67-88.
- DÉTSZY 1966 Détsy Mihály: Hol állt a középkori sárospataki vár? HOMÉ VI (1966) 177-197.
- DÉTSZY 1968 Détsy Mihály: A sárospataki vár pusztulása 1701-1703-ban. HOMÉ VII (1968) 101-113.
- DÉTSZY 1971 Détsy Mihály: A sárospataki ágyúöntőház története. TSZ. V/1-2 sz. (1968-1970).
- DÉTSZY 1971 Détsy Mihály: I. Rákóczi György fundálói. Ép-Éptud. 3. (1971) 348-378.
- DÉTSZY 1972 Détsy Mihály: A sárospataki r. k. plébániatemplom történetének okleveles adatai. MM. 1969-1970 (1972) 89-102.
- DÉTSZY 1972 Détsy Mihály: Adalékok a sárospataki újkeresztények (habánok) történetéhez. HOMÉ XI (1972) 123-144.
- DÉTSZY 1973 Détsy Mihály: A sárospataki vár kertjei és szőlői. ASZ 15 (1973) 75-91.
- DÉTSZY 1973 Détsy Mihály: „Perényi-loggia” vagy „Lorántffy-loggia”? A sárospataki várkastély loggiájának építéstörténete. Ép-Éptud. (1973) IV/1-2 51-93.
- DÉTSZY 1973 Détsy Mihály: Adalékok a sárospataki református kollégium történetéhez. HOMÉ XII (1973) 41-63.
- DÉTSZY 1974 Détsy Mihály: A sárospataki vár helyreállítási munkái 1963-1972-ben. MM 7 (1971-1972) 1974. 257-279.

DÉTSZY 1981	Détszy Mihály: A sárospataki egykori trinitárius kolostor építéstörténete. HOMÉ XX (1980) 73-94.
DÉTSZY 1987	Détszy Mihály: Adalékok Perényi Péter sárospataki várépítkezésének és mestereinek kérdéséhez. AH. 1987/2. 123-132.
DÉTSZY 1999	Détszy Mihály: Megjegyzések a pataki várak dolgában. HOMÉ (XVIII) 1999. 395-401.
DÉTSZY 2000	Détszy Mihály: Az építető Lorántffy Zsuzsanna. In: Erdély és Patak fejedelemsasszonya Lorántffy Zsuzsanna. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000. 7-21.
DÉTSZY 2002	Détszy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak, 2002.
DÉTSZY 2004	Détszy Mihály: Hol állt a középkori Patak vára? In: A 800 éves város, Patak. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak, 2004. 9-30.
DÉTSZY 2005	Détszy Mihály: A sárospataki belső város a XVI. és XVII. században. In: Dankó Katalin születésnapjára. Tanulmányok. Sárospatak, 2005. 97-104.
FELD 1999	Feld István: Bodrogolaszi plébániatemplom. TKM Kiskönyvtára 611. 1999.
FELD 2000	Feld István: 16. századi kastélyok Északkelet-Magyarországon. A régészeti kutatások eredményei. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 38. Sárospatak, 2000.
FELD 2004	Feld István: A magyarországi építészet Szapolyai János korában. In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Studia Miskolcinsensia 5. 71-90.
FELD 2005	Feld István: Újhelytől Darnóig – avagy a régészeti kutatások lehetőségei az egykori Patak „terra” területén. In: Tanulmányok Dankó Katalin születésnapjára. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak, 2005. 63-68.
FELD-SZEKÉR 1994	Feld István – Szekér György: A sárospataki Vöröstorony építéstörténetének vázlata. In: Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok. Budapest, 1994. 169-196.
FERENCZY 1972	Ferenczy Károly: A sárospataki r. k. plébániatemplom műemléki feltárása és helyreállítása. MM. 1969-1970 (1972) 103-141.
G. MOLNÁR 1971	Gervers-Molnár Veronika: A sárospataki bokályos ház. FA XXII (1971) 183-217.
G. MOLNÁR 1972	Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái. Művészettörténeti Füzetek 4. 1972.
G. MOLNÁR 1972a	Gervers-Molnár Veronika: A sárospataki r. k. plébániatemplom története az 1964-65. évek ásatásainak tükrében. MM. 1969-1970 (1972) 143-159.
G. MOLNÁR 1983	Gervers-Molnár Vera: Sárospataki síremlékek. Művészettörténeti Füzetek 14. 1983.
G. MOLNÁR 2005	Gervers-Molnár Veronika: Turkish Tiles of the 17th Century and Their Export. In: Turkish flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Ed: Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum Budapest, 2005. 35-44.
GÖMÖRI 1970	Gömöri János: Beszámoló a sárospataki római katolikus templom mellett 1968-ban végzett ásatásról. HOMÉ IX (1970) 109-128.

GÖMÖRI 1971	Gömöri János: A Pálócziak szerednyei és sárospataki lakótornya. M XV (1970) 162-168.
GÖMÖRI 1972	Gömöri János: A sárospataki r. k. plébániatemplom kőfaragó- és köelhelyező jelei. MM. 1969-1970 (1972) 161-174.
GÖMÖRI 1972	Gömöri János: XV. századi ekeábrázolás a sárospataki gótikus templom szentélyében. HOMÉ XI (1972) 43-54.
GÖMÖRI 1975	Gömöri János: A sárospataki Madonna. Művtört. Ért. XXIV (1975) 56-62.
GYURICZA 1992	Gyuricza Anna: Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról. Miskolc, 1992.
HARSÁNYI 1938	Harsányi András: A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938.
J. DANKÓ 1975	J. Dankó Katalin: Előzetes jelentés a sárospataki ferences templom kutatásáról. AÉ 102 (1975). 266-272.
J. DANKÓ 1984	J. Dankó Katalin: Beszámoló a sárospataki városház kutatásáról. AÉ 111/2 (1984) 237-249.
J. DANKÓ 1986	J. Dankó Katalin: A sárospataki vár 1985. évi kutatásáról. In: HOMKözl. 24 (1986)
J. DANKÓ 1988	J. Dankó Katalin: Patak középkori településtörténete. Bölcsészdoktori disszertáció (kézirat). 1988.
J. DANKÓ 1992	J. Dankó Katalin: A sárospataki castellum kutatása. In: Castrum Bene 2/1990 Budapest, 1990.
J. DANKÓ 1998	J. Dankó Katalin: Patak kertjei. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Budapest, 1998.
J. DANKÓ 1999	J. Dankó Katalin: Vár és város a XVII-XVIII. században. In: Zemplén népessége, települései. Tanulmányok Németh Gábor emlékére. Szerk. Tamás Edit. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 37. 1999. 51-61.
J. DANKÓ 2004	J. Dankó Katalin: Régészeti adatok a középkori város történetéhez. In: A 800 éves város, Patak. Szerk: Tamás Edit. Sárospatak, 2004. 31-46.
J. DANKÓ 2005	Katalin J. Dankó: The „Tiled Room” at Sárospatak castle. In: Turkish flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Ed: Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum Budapest, 2005. 19-26.
J. DANKÓ-OSGYÁNI 2002	J. Dankó Katalin – Osgyáni Vilmos: Janus arcú kövek. A sárospataki vár legújabb kőtárainak tanulságairól. In: Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok. Művészettörténet-Műemlékvédelem XI. 2002. 299-316.
J. DANKÓ-SZEKÉR 1994	J. Dankó Katalin – Szekér György: A sárospataki ferences kolostor kutatása. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Szerk: Haris Andrea.
J. DANKÓ-VÁMOSI 2003	J. Dankó Katalin – Vámosi Katalin: A megvalósult álom. A Múzsák Temploma Sárospatakon. MM 2003/4 (Tél) 14-16.

- JANÓ 1997 Janó Ákos: Újabb szempontok a sárospataki vár építéstörténetének kezdeteihez. HOMÉ XXXV-XXXVI (1997) 35-58.
- JANÓ 2000 Janó Ákos: Visszontválasz a sárospataki várak dolgában. HOMÉ XXXIX (2000) 135-140.
- M. JUHÁSZ-DANKÓ 2003 M. Juhász Ágnes – Dankó Katalin: Sárospatak, volt trinitárius kolostor, „Múzsák temploma” kulturális, oktatási központ. M XLVII/5 (2003) 319-324.
- MAKKAI 1954 Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648). Budapest, 1954.
- MOLNÁR 1965 Molnár Vera: Beszámoló a sárospataki vár 1963-64. évi ásatásáról. HOMÉ V (1970)
- MOLNÁR 1966 Molnár Vera: Beszámoló a sárospataki gótikus templom 1964-65. évi ásatásáról. MFMÉ 1964-65/2 (1966) 127-135.
- MOLNÁR 1966 Molnár Vera: Beszámoló a sárospataki római katolikus templom 1964-1965 évi ásatásairól. M. 1966. 4. szám. 226-233.
- MOLNÁR 1968 Molnár Vera: A sárospataki rotundáról. MFMÉ 1966-67/2 (1968) 153-158.
- NÉMETH 1988 Németh Gábor: Sárospataki céhszervezetek és céhfiliációk a Hegyalja társadalmában. HOMÉ 1988.
- PAPP 2005 Papp Adrienn: Depictions of Pomagranates and Sárospatak Wall-Tiles in the 16th and 17th Centuries. In: Turkish flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Ed: Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum Budapest, 2005. 45-50.
- PÉTER 1997 Péter Katalin: Társadalom és gazdálkodás a kora újkori Sárospatakon. A patakiak csendes ellenállása. Sz. 1997/4. 809-856.
- PÉTER 2000 Péter Katalin: Lorántffy Zsuzsanna. In: Lorántffy Zsuzsanna album. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak, 2000. 9-67.
- ROMÁN 1951 Román János: A sárospataki fazekasság vázlatos ismertetése. Ethn. 62 (1951) 294-347.
- ROMÁN 1955 Román János: Sárospataki kerámia. Budapest, 1955.
- ROMÁN 1959 Román János: A habánok Sárospatakon. Sárospatak, 1959.
- ROMÁN 1965 Román János: Források és regesták Sárospatak település- és építéstörténetéhez a XVI-XVIII. századi mezővárosi protokollumokban. A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma forráskiadványai 2. Sárospatak, 1965.
- SIMON 2005 Simon Zoltán: Wall-Tiles from Regéc Castle. In: Turkish flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Ed: Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum Budapest, 2005. 27-34.
- SZEBÉNYI 2005 Szebényi Judit: The Reconstrution of Tiles from the „Tiled Room” at Sárospatak Castle. In: Turkish flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Ed: Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum Budapest, 2005. 55-62.
- SZŰCS 1993 Szűcs Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuradalom. TSZ XXXV/1-2 (1993) 1-57.
- V. EMBER 1968 V. Ember Mária: XVI-XVII. századi ruhadarabok a sárospataki kriptákból. FA XIX (1968) 151-183.

